

प्राणप्रतिष्ठा

॥ अग्न्युतारणम् ॥

जलमादाय :-

शुभपुण्यतिथौः अस्याः सुवर्णमय अमुकदेव प्रतिमायाः
अवघातादिदोष- परिहारार्थम् देवतासानिध्यर्थं च अग्न्युतारणम्
करिष्ये ॥

मूर्तीनां घृतेनाऽऽभ्युज्य । किसी शुद्ध पात्र मे जिस देवता का
यज्ञ किया जा रहा हो और साथ मे जो देवताओं को स्थापित
करना है उन सभी देवताओं को निम्नलिखित मंत्र से पाठ
पूर्वक देवताओंकी प्रतिमाओं को घृत से लेपित करे और पान
के उपर रखे ।)

ॐ घृतङ्गुंतपावानः पिबतु व्रसावसापावानः पिबतुन्तरिक्षस्य
हुविरासु स्वाहा । दिशः प्रदिशऽअुदिशो विदिशऽउदिशो
दिग्गम्यः स्वाहा ॥ (६/१९)

ॐ घृतेनुञ्जन्त्सम्पुथो दैवयानांन्नजानन्वाञ्यप्येतु देवान् ॥
अनुत्त्वा सप्ते प्रदिशः सचन्तात् स्वधामुस्मै यजमानाय धेहि
॥ (२९/२)

मूर्तीनां जलधारां पातयेत् ।

- उक्त मन्त्रो के पाठ पूर्वक देवताओं की प्रतिमाओं पर दुग्ध
युक्त जलधारा करे,

प्राणप्रतिष्ठा

ॐ सुमुद्रस्यु त्वावंकुयाग्ने परिं व्ययामसि ॥ पावुको
ऽअुस्म्मब्यं६ शिवो भंव ॥ (१७/४)

हिमस्यं त्वा । जुरायुणाग्ने परिं व्ययामसि ॥ पावुको
ऽअुस्म्मब्यं६ शिवो भंव ॥ (१७/५)

उपु ऊमन्नुपं वेतुसेऽवंतर नुदीष्वा ॥

अग्ने पित्तमुपामंसि मण्डूकिताभिरागंहि सेमन्त्रो युजं
पांवुकवंण्णं६ शिवं कृधि ॥ (१७/६)

अुपामिदन्त्ययंनं६ समुद्रस्यं निवेशंनम् ॥

अुर्ण्यास्ते ऽअुस्म्मत्तंपन्तु हेतयं॒ पावुको ऽअुस्म्मब्यं६ शिवो भंव
॥ (१७/७)

अग्ने पावक । रुचिषां मुन्द्रयां देव जित्वयां ॥ आ देवान्वंकिष्ठु
यकिष्ठं च ॥ (१७/८)

स नं॒ पावक दीदिवोग्ने देवां२ ॥ इहावंह ॥ उपं युजं६हुविशच्चं
नह ॥ (१७/९)

पावुकयु यश्चित्यन्त्या कृपा कक्षामंत्रुरुच ऽउषसे न भानुनां ।
तूर्वुन्न यामुन्नेतशस्यु नू रणु ऽआयो घुणे न ततृषुणो ऽअुजरं॒ ॥

(१७/१०)

नमंस्तु हरंसे शोचिषु नमंस्ते ऽअस्त्वुर्चिषे ॥ अुर्ण्यास्ते
ऽअुस्म्मत्तं पन्तु हेतयं॒ पावुको ऽअुस्म्मब्यं६ शिवो भंव ॥

(१७/११)

प्राणप्रतिष्ठा

नृषदे वेडप्सुषदे वेङ्गं बर्हिषदे वेङ्गं बनुसदेवेट् स्वर्विदु वेट् ॥
(१७/१२)

ये देवा देवानां ष्युज्जियां युज्जियानां संवत्सुरीणुमुपं भुग्मासते ।
अुहुतादौ हुविषों युज्जे ऽअुस्मिन्तस्वयं पिंबन्तु मधुनो घुतस्य ॥
(१७/१३)

ये देवा देवेष्वधि देवुत्त्वमायुन्ये ब्रह्मणः पुरः एतारौ ऽअस्य
। योब्यु न ऽऋते पवते धामु किञ्चुन न ते दिवो न पृथिव्या
ऽअधि सुषु ॥ (१७/१४)

प्राणुदा ऽअपानुदाः व्यानुदा वच्चोदा वरिवोदाः । अुर्वास्ते
ऽअुस्मत्तं पन्तुहेतयः पावुको ऽअुस्मब्येष्ट शिवो भव ॥
(१७/१५)

अग्निर्वैश्वानरो वहिर्वीतिहोत्रो धनंजयः । अग्नेरुत्तारणार्थाय
मूर्तीनां शुद्धिहेतवे ॥ (त्रिवारम्) एवं जलधारां कृत्वा
प्राणप्रतिष्ठापनं कुर्यात् ।

जलमादाय :- अस्य श्री प्राणप्रतिष्ठा मंत्रस्य ब्रह्मविष्णुरुद्राऋषयः
ऋग्यजुः सामानि छंदासि क्रियामयवपुः प्राणाख्या देवता, आं
बीजम् हीं शक्तिः, क्रों कीलकम्, अमुकदेवस्य प्राणप्रतिष्ठापने
विनियोगः ।

प्राणप्रतिष्ठा

मूर्तिषु हस्तं निधाय पठेत् । (बाएं हाथ को हृदय पर रखकर दाएं हाथ को मूर्ति पर रखकर निम्नलिखित बोजो का उचार करे ।)

ॐ आं, ह्रीं, क्रों, यं, रं, लं, वं, शं, षं, सं, हों ।

ॐ क्षं सं हं सः ह्रीं । ॐ आं ह्रीं क्रों आसाम् मूर्तीनां प्राणा इह प्राणाः ।

ॐ आं ह्रीं क्रों यं रं लं वं शं षं सं हों ।

ॐ क्षं सं हं सः ह्रीं ।

ॐ आं ह्रीं क्रो आसाम् मूर्तीनां जीव इह स्थितः ।

ॐ आं ह्रीं क्रों यं रं लं वं शं षं सं हों ।

ॐ क्षं सं हं सः ह्रीं ।

ॐ आं ह्रींक्रों आसाम् मूर्तीनां सर्वेन्द्रियाणि वाङ्-मनस्त्वक् चक्षुः

-

श्रोत्र-जिह्वा-घ्राण-पाणि-पाद-पायूपस्थानि इहैवागत्य स्वस्तये सुखेन सुस्थिरं सुचिरं तिष्ठन्तु स्वाहा ।

जलमादाय - ततो गर्भाधानादि षोडशसंस्कार सिद्ध्यर्थ षोडशप्रणवावृत्तिं करिष्ये ।

ॐ (ह्रीं) इति षोडशवारम् उच्चरेत् ।

आसां मूर्तीनां षोडश संस्काराः संपद्यन्ताम् ।

वैदिकमन्त्राः -

प्राणप्रतिष्ठा

ॐ मनो मे । तर्पयतु ब्राचंमे तर्पयत प्राणम्मे तर्पयतु
 चक्षुम्मे तर्पयतु श्रोत्रंम्मे तर्पयतुत्मानंम्मे तर्पयत प्रुजाम्मे
 तर्पयत पुशून्मे तर्पयत गुणान्मे तर्पयत गुणा मे मा वितृष्ण
 ॥१॥ (६/३१)

ऐन्द्रः प्राणोऽअङ्गेऽअङ्गेनिर्दीद्यदैन्द्रऽउदुनोऽअङ्गेऽअङ्गेनिर्धीतः ।
 देवत्वष्टृर्भूरितेसृसंमेतुसलक्ष्मायद्विषुरूपुभवाति ॥ देवुत्रा
 यन्तुमवसुसखुयोनुत्वामुतापितरोमदन्तु ॥२॥ (६/२०)

ब्राचन्ते शुन्धामि प्राणन्ते शुन्धामि चक्षुस्ते शुन्धामि श्रोत्रन्ते
 शुन्धामि नाभिन्ते शुन्धामि मेद्धन्ते शुन्धामि पायुन्ते शुन्धामि
 चुरित्रास्ते शुन्धामि ॥३॥ (६/१४)

मनस्तुऽआप्यायतुंब्राक्तुऽआप्यायताम्प्राणस्तुऽआप्यायतुञ्चक्षुस्तु
 ऽआप्यायतुलु श्रोत्रन्तुऽआप्यायताम् । यत्ते
 क्रुरँयदास्थितुन्तत्तुऽ - आप्यायतुनिष्ठायतुन्तते शुद्धयतु
 शमहोन्य । ओषधे त्रायस्वु स्वधितु मैनै॒ हि॒ सी॒ ॥४॥ (६/१५)

प्राणुपा मैऽअपानुपाश्चक्षुष्पा॒ श्रौत्रुपाश्च॑ मे । वाचो मै
 विश्वमैषजो मनसोसि विलायकः ॥५॥ (२०/३४)

प्राणश्च॑ मेपुनश्च॑ मे व्युनश्च॑ मेसुश्च मे चित्तश्च॑ मुऽआधीतश्च मे
 ब्राक्षः॑ मे मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रश्च मे दक्षश्च मे बलश्च मे
 युजेन कल्पन्ताम् ॥६॥ (२/१८)

प्राणप्रतिष्ठा

प्राणम्मे पाह्यपुनम्मे पाहि व्युनम्मे पाहि चक्षुर्मऽतुर्व्या विभाँहि
श्रोत्रंम्मे क्षोकय । अुपः पिन्वौषधीर्जिन्व द्विपादेवु चतुष्पात्पाहि
दिवो वृष्टिमेरंय ॥७॥ (१४/८)

प्राणायं मे वर्चुदा वर्चसे पवस्व व्युनायं मे वर्चुदा वर्चसे
पवस्वोदुनायं मे वर्चुदा वर्चसे पवस्व वुचे मै वर्चुदा वर्चसे
पवस्वु ऋतुदक्षांभ्याम्मे वर्चुदा वर्चसे पवस्वु श्रोत्रायं मे वर्चुदा
वर्चसे पवस्वु चक्षुर्म्याम्मे वर्चुदसौ वर्चसे पवेथामुत्मने मे
॥८॥ (७/२७)

हस्ते अक्षतान् गृहीत्वा - (हाथ मे अक्षत ग्रहण करे)

ॐ मनो जुतिर्ज्ञषतुमाञ्यस्यु

बृहस्पतिष्युज्ञमिमन्तनोत्त्वरिष्ट्युज्ञृ समिमन्दधातु । विश्वे
देवासऽहुह मांदयन्तुमो॥ इँम्प्रतिष्ठु ॥ (२/१३)

अस्यै प्राणाः प्रतिष्ठन्तु अस्यै प्राणाः क्षरन्तु च ।

अस्यै देवत्वमचायै मामहेति च कश्चन ॥

रक्तांभोधिस्थपोतोलसदरुणसरोजाधिरुढाकराञ्जैः

पाशंकोदंडमिक्षुद्रभवमथगुणमप्यंकुशंपंचबाणान् ।

बिभ्राणा सृक्.कपालं त्रिनयनलसिता पीनवक्षोरुहाठया

देवी बालार्कवर्णा भवतु सुखकरी प्राणशक्ति परा नः ॥

आधारे लिंगनाभौ प्रकटितहृदये तालुमूले ललाटे

द्वे पत्रे षोडशारे द्विदशदशदले द्वादशार्द्धे चतुष्के ।

प्राणप्रतिष्ठा

वासांते बालमध्ये डफकठसहिते कंठदेशे स्वराणाम्

हं क्षं तत्त्वार्थयुक्तं सकलदलगतं वर्णरूपं नमामि ॥

जलमादाय - अनेन यथा शक्ति प्राणप्रतिष्ठा कर्म कृतेन

अमुकदेवताः प्रियतां न मम् ॥

॥ इति प्राणप्रतिष्ठा प्रयोगः ॥

वैदिक कर्म प्रयोग मे उपचार हेतु , ॐ भूर्भुवः स्वः का प्रयोग करे जैसे ॐ भूर्भुवः स्वःश्री सिद्धि बुद्धि सहित महागपतये नमः ध्यानं स० ।

श्री गणपतिपूजन

॥ अथ गणपति पूजन ॥

तत्रादौ रक्तवस्त्रावृते भद्रपीठे गोधूमराशिं कृत्वा तदुपरि
अग्न्युत्तारणादिपूर्विकां सुवर्णादिमर्यां गणेशस्य मूर्तिं पूर्णीफ़लेषु
सिद्धिबुद्धि सहित गणपतिं वा संस्थाप्य पूजयेत् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपति पूजाधिकारार्थं मूलमंत्रेण
करन्यासान् अङ्गन्यासान् च करिष्ये ॥

तत्रादौ न्यासान् कुर्यात् ॥

(करन्यास) ॐ गं गणपतये नमः अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । तर्जनीभ्यां
नमः । मध्यमाभ्यां नमः । अनामिकाभ्यां नमः । कनिष्ठिकाभ्यां
नमः । करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।

(अङ्गन्यास) हृदयाय नमः । शिरसे स्वाहा । शिखायै वषट् ।
कवचाय हुम् । नेत्रत्रयायवौषट् । अस्त्राय फट् ।

ध्यानम् :- (श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपति का ध्यान करे ।)

हरिः ॐ गणानान्त्वा गणपतिः हवामहे प्रियाणान्त्वा प्रियपतिः
हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिः हवामहे बसो मम ॥
आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् ॥ (२३/१९)
ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
ध्यायामि ॥

श्री गणपतिपूजन

ध्यान :-

श्वेताङ्गं श्वेतवस्त्रं सितकुसुमगणैः पूजितं श्वेतगन्धैः
 क्षीराब्धौ रत्नदीपैः सुरतरुविमले रत्नसिंहासनस्थम् ।
 दोर्भिः पाशाङ्कुशेष्टा भयधृतिविशदं चंद्रमौलिं त्रिनेत्रं
 ध्यायेच्छान्त्यर्थमीशं गणपतिममलं श्री समेतं प्रसन्नम् ॥
 श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः ध्यायामि ॥

आवाहनम् :-

(हाथ में अक्षत लेकर श्री महागणपति का आवाहन करे ।)

ॐ सुहस्रशीर्षा पुरुषं सहस्राक्षः सुहस्रपात् ।
 स भूमिद्वयं सर्वत स्पृत्वाऽन्त्यतिष्ठुदशाङ्गुलम् ॥ (३१/१)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः आ० ॥

हे हेरंब त्वमेह्येहि ह्यम्बिकात्यम्बकात्मज ।
 सिद्धिबुद्धियुतोऽध्यक्ष लक्षलाभपितः प्रभो ॥

नागास्य नागहारस्त्वं गणनाथ चतुर्भुज ।
 भूषितः स्वायुधैर्दिव्यैः पाशांकुशपरश्वधैः ॥

आवाहयामि पूजार्थं रक्षार्थं च मम क्रतोः ।
 इहागत्य गृहाण त्वं पूजां क्रतुं च रक्ष मे ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः सिद्धिबुद्धि सहितं
 महागणपतिम् आ० ॥

प्रतिष्ठापनम् :-

श्री गणपतिपूजन

हस्ते अक्षतान् गृहीत्वा ॥

(हाथ में अक्षत लेकर श्री महागणपति की प्रतिष्ठा करे ।)

ॐ मनो जूतिर्ज्ञुषतामाञ्यस्यु

बृहस्प्तिष्यज्ञमिमन्तनोत्त्वरिष्ट्यज्ञश्च समिमन्दधातु । विश्वे
देवासऽहुह मादयन्तामो ॥ ३८४ ॥ (२/१३)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
प्रतिष्ठापनम् सम० ॥

प्रतिष्ठा सर्वदेवानाम् मित्रावरुण निर्मिता ।

प्रतिष्ठान्ते करोम्यत्र मण्डले दैवतैः सह ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

सुप्रतिष्ठिताः वरदाः भवतः ॥

आसनम् :-

(हाथ में अक्षत लेकर श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को
आसन समर्पित करने का भाव करे ।)

ॐ पुरुषऽ एवेदृशं सर्वाष्यद्भूर्तष्यच्च भाव्यम् ।

उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥ (३१/२)

ॐ वर्षोऽस्मिसमानानामुद्यतामिवसूर्यः ।

इमन्तमभितिष्ठामियोमाकश्चाभिदासति ॥

श्री गणपतिपूजन

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमःआ०
सम० ॥

रम्यं सुशोभनं दिव्यं सर्वं सौख्यकरं शुभम् ।

आसनं च मया दतं गृहाण गणनायक ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमःआसनम्सम० ॥
(देवं स्नानशाळायां निधाय ।)

पाद्यं :- (श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतिजी के चरणकमल प्रक्षालन करने का भाव करे ।)

ॐ एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पूरुषहं ।

पादोस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥ (३१/३)

ॐ ब्रायुः पुनातु । सविता पुनात्वुग्नेष्वर्जजसा॒ सू॒ष्यस्यु॒ वर्चसा॒
॥ विमुच्यन्तामुस्त्रियाहं ॥ (३५/३)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
पाद्यं सम० ॥

उष्णोदकं निर्मलं च सर्वसौगन्ध्य संयुतम् ।
पादप्रक्षालनार्थाय दत्तं ते प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमःपाद्यं सम० ॥

अर्घ्यम् :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को अर्घ्य देने का भाव करे ।)

श्री गणपतिपूजन

ॐ त्रिपादुर्ध्वऽउदैत्पुरुषं पादोस्येहाभवत्पुनः ।

ततो विष्वड़व्युक्रामत्साशनानशनेऽअभि ॥ (३१/४)

ॐ धामन्ते विश्वम्भुवनमधिश्वितमन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषि ॥

अपामनीके समिथे यऽआभृतस्तमश्शयाम

मधुमन्तन्तऽऊर्मिम् ॥ (१७/९९)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
अर्द्धम् सम० ॥

लब्धपात्रे स्थितं तोयं गन्धपुष्पं फलान्वितम् ।

सहिरण्यं मया दतं गृहाण गणनायक ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः अर्द्ध स० ॥

आचमनीयम् :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को आचमन करने हेतु
जल प्रदान करे ।)

ॐ ततो विराङ्गजायत विराजोऽन्नधि पूरुषः ।

स जातोऽअत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः ॥ (३१/५)

ॐ व्रुणस्युत्तम्भनमसु व्रुणस्य स्कम्भुसर्जनी स्त्थु

व्रुणस्यऽऋतुसदन्यसु व्रुणस्यऽऋतुसदनमसु

व्रुणस्यऽऋतुसदनुमासीद ॥ (४/३६)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

मुखाम्बुजे आचमनम् सम० ॥

श्री गणपतिपूजन

सर्वतीर्थं समायुक्तं सुगन्धि निर्मलं जलम् ।
आचम्यतां मया दत्तं गृहाण गणनायक ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
आचमनीयं सम० ॥

{ **स्नानम् :-** (श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को स्नान कराएं ।)

ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहतं सम्भूतम्पृष्ठदाञ्च्यम् ।

पशुस्त्तांश्चक्षे बायव्युनारण्णया ग्राम्याश्व ये ॥ (३१/६)

ॐ य तीर्थानि । प्रुचरन्ति सुकाहस्ता निषुङ्गिणः ॥

तेषाहं सहस्रयोजुनेवु धन्वानि तन्मसि ॥ (१६/६१)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
स्नानम् सम० ॥

गङ्गा सरस्वती रेवा पयोष्णी नर्मदा जलैः ।

स्नापितोऽसि मया देव हतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

स्नानम् सम० ॥ }

पश्चामृत :- (पश्चामृत से स्नान कराये ।)

ॐ पश्च नद्यः सरस्वतीमपियन्ति सस्त्रोतसः ।

सरस्वती तु पश्चधा सो देशेभवत्सरित् ॥ (३४/११)

श्री गणपतिपूजन

ॐ घृतेनु सीतु मधुनु समञ्चतुं विश्वैर्द्वैरनुमता मुरुभिदः ॥

ऊर्जस्वती पयसा पिञ्चमानुस्मान्त्सीते पयसाब्याववृत्स्व ॥

(१२/७०)

ॐ भू० श्री सि० म० पञ्चामृत स्नानं सम० ॥ प० स्ना०

शुद्धोदक स्नानं सम० ॥ शु० स्ना० आ० सम० ॥

पयोदधि घृतं चैव मधु च शर्करायुतम् ।

पञ्चामृत मयाऽनीतं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री सि० म० पञ्चामृत स्नानं सम० ॥ प० स्ना० शुद्धोदक स्नानं
सम० ॥ शु० स्ना० आ० सम० ॥

पृथक् -पृथक् पञ्चामृत स्नानं -

पयः :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को पय से स्नान कराये ।

)

ॐ पयः पृथिव्यांपयऽन्नोषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो धाः

। पयस्वतीहं प्रदिशः सन्तु महत्यम् ॥ (१८/३६)

ॐ भू० श्री सि० म० पय स्नानं सम० ॥ पय स्ना० शुद्धोदक
स्नानं सम० ॥ शु० स्ना० आ० सम० ॥

कामधेनु समुत्पन्नं सर्वेषां जीवनं परम् ।

पावनं यज्ञहेतुश्च पयः स्नानार्थमर्पितम् ॥

श्री गणपतिपूजन

श्री सि० म० पय स्नानं सम० ॥ पय स्ना० शुद्धोदक स्नानं
सम० ॥ शु० स्ना० आ० सम० ॥

दधि :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को दधि से स्नान
कराये ।)

ॐ दधिक्लाव्णोऽअकारिषञ्जिष्णोरश्वस्य ब्राजिनः ।

सुरभि नो मुखा करत्प्र णऽआयूर्तुषि तारिषत् ॥ (२३/३२)

ॐ पयसो रूपष्वद्यवा दुधो रूपद्वृक्षन्धूनि ॥

सोमस्य रूपंब्राजिनृं सौम्यस्य रूपमुमिक्षा ॥ (१९/२३)

ॐ भू० श्री सि० म० दधि स्नानं सम० ॥ दधि स्ना० शुद्धोदक
स्नानं सम० ॥ शु० स्ना० आ० सम० ॥

पयसस्तु समुद्धूतं मधुराम्लं शशिप्रभम् ।

दध्यानीतं मयादेव स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री सि० म० दधि स्नानं सम० ॥ दधि स्ना० शुद्धोदक स्नानं
सम० ॥ शु० स्ना० आ० सम० ॥

घृतम् :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को घृत से स्नान
कराये ।)

श्री गणपतिपूजन

ॐ घृतझृंतपावानः पिबत ब्रसांवसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य
हविरासि स्वाहा । दिशः प्रदिशऽआदिशो विदिशऽउदिशो
दिग्गम्यः स्वाहा ॥ (६/१९)

ॐ घृतेनाञ्जन्त्सम्पथो देवयानान्नजानन्वाञ्च्यप्येतु देवान् ॥ अनु
त्वा सप्तेप्रदिशः सचन्ताञ्च स्वधामस्मै यजमानाय धेहि ॥
(२९/२)

ॐ भू० श्री सि० म० घृतस्नानं सम० ॥ घृतस्नानान्ते शुद्धोदक
स्नानं सम० ॥ शु० स्नानान्ते आ० सम० ॥

नवनीत समुतपन्नं सर्वसंतोषकारकम् ।

घृत तुभ्यं प्रदास्यामि स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

घृतेना स्नपयामी ॥ शुद्धोदकेन स्नपयामी ॥ आचमनीयं सम०॥

मधु :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को मधु से स्नान
कराये ।)

ॐ स्वाहा मरुद्धिः परिश्रीयस्व दिवः सत्त्वस्पृशस्प्याहि । मधु
मधु मधु ॥ (३७/१३)

ॐ मधु व्राताऽऋतायते मधु कक्षरन्ति सिन्धवः ।
माघ्वीर्नः सन्त्वोषधीः ॥ (१३/२७)

ॐ मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्त्तिवृ ४ रजः ।

श्री गणपतिपूजन

मधु द्यौरस्तु नहं पिता ॥ (१३/२८)

ॐ मधुमान्नो बनस्पतिर्मधुमाँ॒॥ अस्तु सूच्यः ।

माद्धूर्वीर्गर्वो भवन्तु नहं ॥ (१३/२९)

ॐ भू० श्री सि० म० मधु स्नानं सम० ॥ मधु स्नानान्ते
शुद्धोदक स्नानं सम० ॥ शु० स्नानान्ते आ० सम० ॥

तरुपुष्पं समुद्धूतं सुस्वादु मधुरं मधु ।

तेजःपुष्टिकरं दिव्यं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

मधुना स्नपयामी ॥ शुद्धोदकेन स्नपयामी ॥ आचमनीयं सम० ॥

शर्करा :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को शर्करा से स्नान कराये ।)

ॐ अपाञ्च रसमुद्धयसदु सूच्ये सन्तष्टं समाहितम् ।

अपाञ्चरसस्य यो रसस्तंवो गृह्णाम्युत्तममुपयामगृहीतोसीन्द्राय

त्वा जुष्टङ्गृह्णाम्येष ते यानिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमम् ॥ (९/३)

ॐ भू० श्री सि० म० शर्करास्नानं सम० ॥ शर्करास्नानान्ते
शुद्धोदक स्नानं सम० ॥ शु० स्नानान्ते आ० सम० ॥

इक्षुसार समुद्धूता शर्करापुष्टिकारिका ।

मलापहारिका दिव्या स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री गणपतिपूजन

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
शर्करा स्नपयामी ॥ शु० स्नपयामी ॥ आचमनीयं सम० ॥

गन्धोदक :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को गन्धोदक से स्नान कराये ।)

ॐ त्वाङ्न्यर्बाऽअखर्नस्त्वामिन्द्रस्त्वाम्बृहस्प्तिः ।

त्वामोषधे सोमो राजा विद्वान्यक्षमादमुच्यत ॥ (१२/१८)

ॐ गन्धर्बस्त्वा । विश्वावसुः परिदधातु विश्वस्यारिष्टै
षजमानस्य परिधिरस्यग्निरिडऽईडितहं ॥ (२/३)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
गन्धोदकस्नानं सम० ॥ गन्धोदक स्नानान्ते शुद्धोदक स्नानं सम०
॥ शुद्धोदक स्नानान्ते आचमनीयं सम० ॥

मलयाचल संभूतं चन्दनागरुसंभवम् ।

चन्दनं च मया दत्तं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
गन्धोदकस्नानम् सम० ॥ गन्धोदकस्नानाते शुद्धोदक स्नानं सम०
॥ शुद्धोदक स्नानान्ते आचमनीयं सम० ॥

उद्वर्तनम् :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को उद्वर्तनम्से स्नान कराये ।)

श्री गणपतिपूजन

ॐ अदुशुना तेऽअदुशुः पृच्यतांपरुषा परुः ।

गन्धस्ते सोममवतु मदाय रसोऽअच्युतहं ॥ (२०/२७)

ॐ सिंश्नन्ति परिषिंश्नन्त्युत्सिंश्नन्ति पुनन्ति च ॥

सुरायै बृह्वै मदे किन्त्वो बदति किन्त्वः ॥ (२०/२८)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

उद्वर्तनस्नानं सम० ॥ उद्वर्तन स्नानान्ते शुद्धोदक स्नानं सम० ॥

शुद्धोदक स्नानान्ते आचमनीयं सम० ॥

नानासुगन्धिद्रव्यं च चन्दनं रजनीयुतम् ।

उद्वर्तनं मया दतं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

उद्वर्तनस्नानं सम० ॥ उद्वर्तन स्नानान्ते शुद्धोदक स्नानं सम० ॥

शुद्धोदक स्नानान्ते आचमनीयं सम० ॥

जलमादाय :-

(आचमनी मे जल लेकर संकल्प करे)

अनेन अमृत अर्चनेन स्नानाङ्गभूत पूजनेन श्री सिद्धि बुद्धि
सहित महागणपति देवताः प्रियतां न मम ॥

(जल छोड़ दे,)

पूर्वपूजनम् :-

श्री सिद्धिबुद्धिसहितमहागणपतये नमः पूर्वपूजार्थं सर्वोपचारार्थं
गन्धाक्षतपुष्पाणि सम० नमस्करोमि ।

श्री गणपतिपूजन

(निर्माल्यमुत्तरे विसृज्य पात्रात् बहिः हस्तं प्रक्षाल्य) नूतन
पुष्पैः संपूज्य अभिषेकमारभेत् ॥

(श्री सिद्धिबुद्धिसहित महागणपति पर निरंतर विप्र स्तोत्र पढ़े
और अभिषेक कराए ।)

॥ श्रीगणपत्यर्थर्वशीर्षम् ॥

ॐ नमस्ते गणपतये । त्वमेव प्रत्यक्षं तत्त्वमसि ।

त्वमेव केवलं कर्तासि । त्वमेव केवलं धर्तासि ।

त्वमेव केवलं हर्तासि । त्वमेव सर्वं खल्विदं ब्रह्मासि ।

त्वं साक्षादात्मासि नित्यम् ॥ ऋतं वच्मि । सत्यं वच्मि ॥ अव
त्वं माम् । अव वक्तारम् । अव श्रोतारम् ।

अव दातारम् । अव धातारम् । अवानूचानमवशिष्यम् । अव
पश्चात्तात् । अव पुरस्तात् । अवोत्तरात्तात् ।

अव दक्षिणात्तात् । अव चोर्ध्वात्तात् । अवाधरात्तात् । सर्वतो
मां पाहि पाहि समन्तात् ॥

त्वं वाङ्यस्त्वं चिन्मयः । त्वमानन्दमयस्त्वं ब्रह्ममयः ।

त्वं सच्चिदानन्दाद्वितीयोऽसि । त्वं प्रत्यक्षं ब्रह्मासि ।

त्वं ज्ञानमयो विज्ञानमयोऽसि ॥

सर्वं जगदिदं त्वत्तो जायते । सर्वं जगदिदं त्वत्स्तिष्ठति ॥

सर्वं जगदिदं त्वयि लयमेष्यति ।

सर्वं जगदिदं त्वयि प्रत्येति ।

श्री गणपतिपूजन

त्वं भूमिरापोऽनलोऽनिलो नमः । त्वं चत्वारि वाक्यदानि ॥

त्वं गुणत्रयातीतः । त्वमवस्थात्रयातीतः ।

त्वं देहत्रयातीतः । त्वं कालत्रयातीतः ।

त्वं मूलाधारस्थितोऽसि नित्यम् । त्वं शक्तित्रयात्मकः ।

त्वां योगिनो ध्यायन्ति नित्यम् । त्वं ब्रह्मा त्वं विष्णुस्त्वं
रुद्रस्त्वमिद्रस्त्वमग्निस्त्वंवायुस्त्वं सूर्यस्त्वं चन्द्रमास्त्वं
ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम् ॥

गणादिन्पूर्वमुच्चार्य वर्णादींस्तदनन्तरम् । अनुस्वारः परतरः ।

अर्धन्दुलसितम् । तारेण ऋद्धम् । एतत्तव मनुस्वरूपम् ।

गकारः पूर्वरूपम् । अकारो मध्यमरूपम् ।

अनुस्वारश्चान्त्यरूपम् । बिन्दुतररूपम् । नादः सन्धानम् ।

सृहिता सन्धिः । सैषा गणेशविद्या । गणक ऋषिः ।

निचृद्गायत्री छन्दः । गणपतिर्देवता ॥

ॐ गं गणपतये नमः ॥

एकदन्ताय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि ।

तन्मो दन्ती प्रचोदयात् ॥

एकदन्तं चतुर्हस्तं पाशमङ्कशाधारिणम् ।

रदं च वरदं हस्तैर्बिभ्राणं मूषकध्वजम् ।

रक्तं लंबोदरं शूर्पकर्णकं रक्तवाससम् ।

रक्तगन्धानुलिप्ताङ्गं रक्तपुष्पैः सुपूजितम् ॥

श्री गणपतिपूजन

भक्तानुकंपिनं देवं जगत्कारणमच्युतम् ।
 आविर्भूतं च सृष्टादौ प्रकृतेः पुरुषात्परम् ॥
 एवं ध्यायति यो नित्यं स योगी योगिनां वरः ॥
 नमो ब्रातपतये नमो गणपतये नमः प्रमथपतये नमस्तेऽस्तु
 लम्बोदरायैकदन्ताय विघ्ननाशिने शिवसुताय
 श्रीवरदमूर्तये नमः ॥

फलश्रुती

एतदथर्वर्शीर्षं योऽधीते । स ब्रह्मभूयाय कल्पते ।
 स सर्वविघ्नैर्न बाध्यते । स सर्वतः सुखमेधते ॥
 स पंचमहापापात् प्रमुच्यते ।
 सायमधीयानो दिवसकृतं पापं नाशयति । प्रातरधीयानो
 रात्रिकृतं पापं नाशयति । सायंप्रातः प्रयुज्ञानोऽपापो भवति ।
 सर्वत्राधीयानोऽपविघ्नोभवति । धर्ममर्थं कामं मोक्षं च विन्दति ।
 इदमथर्वर्शीर्षमशिष्याय न देयम् । यो यदि मोहाद्वास्यति ।
 स पापीयान्भवति ॥ सहस्रावर्तनाद्यं यं यं काममधीते ।
 तं तमनेन साधयेत् ॥ अनेन गणपतिमभिषिश्वति । स वाग्मी
 भवति । चतुर्थ्यामनश्चञ्चपति स विद्यावान् भवति ॥
 इत्यथर्वणवाक्यम् । ब्रह्माद्यावरणं विद्यान् बिभेति कदाचनेति ॥
 यो दूर्वाङ्कुरैर्यजति । स वैश्रवणोपमो भवति ॥
 यो लाजैर्यजति । स यशोवान् भवति ।

श्री गणपतिपूजन

स मेधावान् भवति ॥ यो मोदकसहस्रेण यजति ।
 स वाञ्छितफलमवाप्नोति ॥ यः साज्यसमिद्धिर्यजति ।
 स सर्वं लभते स सर्वं लभते ॥
 अष्टौ ब्राह्मणान्सम्यग्नाहयित्वा सूर्यवर्चस्वी भवति ॥
 सूर्यग्रहे महानद्यां प्रतिमासन्निधौ वा जपत्वा सिद्धमन्त्रो भवति ॥
 महाविघ्नात्प्रमुच्यते । महादोषात्प्रमुच्यते । महाप्रत्यवायात्प्रमुच्यते
 । स सर्वविद्धवति स सर्वविद्धवति । य एवं वेद ॥

इत्युपनिषत् ॥

ॐ अमृताभिषेकोऽस्तु अभिषेकस्नानं सम० ॥

पुराणोक्तं गणपतिस्तोत्रम् -

नारद उवाच,

प्रणम्य शिरसा देवं गौरीपुत्रं विनायकम् ।
 भक्तावासं स्मरेन्नित्यमायुःकामार्थसिद्धये ॥१॥

प्रथमं वक्रतुण्डम् ह्येकदन्तं द्वितीयकम् ।
 तृतीयं कृष्णपिंगाक्षं गजवक्रं चतुर्थकम् ॥२॥

लम्बोदरं पञ्चमं च षष्ठं विकटमेव च ।

सप्तमं विघ्नराजं च धूम्रवर्णं तथाष्टमम् ॥३॥

नवमं भालचन्द्रं च दशमं तु गजाननम् ।

एकादशं गणपतिं द्वादशं तु गजाननम् ॥४॥

द्वादशैतानि नामानि त्रिसन्ध्यं यः पठेन्नरः ।

श्री गणपतिपूजन

न च विघ्नभयं तस्य सर्वसिद्धिकरं प्रभो ॥५॥
 विद्यार्थी लभते विद्यां, धनार्थी लभते धनम् ।
 पुत्रार्थी लभते पुत्रान्मोक्षार्थी लभते गतिम् ॥६॥
 जपेदगणपतिस्तोत्रं षड्भिर्मासैः फलं लभेत् ।
 संवत्सरेण सिद्धिं च लभते नात्र संशयः ॥७॥
 अष्टम्यो ब्राह्मणेभ्यश्च लिखित्वा यः समर्पयेत ।
 तस्य विद्या भवेत् सर्वा गणेशस्य प्रसादतः ॥८॥
 ॥ इति नारदपुराणे सङ्कटनाशनं गणेशस्तोत्रम् ॥
 अमृताभिषेकोऽस्तु । सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
 अभिषेकस्नानं सम० ॥

शुद्धोदकस्नानं :-

(श्री महा गणपति जी को अभिषेक के बाद शुद्धजल से
स्नान कराये ।)

ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहृतः सम्भूतम्पृषदाञ्ज्यम् । पशूस्त्तर्णश्चक्रे
ब्रायव्यानारण्णया ग्राम्याश्र य ॥ (३१/६)

ॐ शुद्धवालः सुर्वशुद्धवालो मणिबालुस्तऽआशिश्वुनाः ।
श्येतः श्येताक्षोरुणस्ते रुद्राय पशुपतये कुण्णायुमाऽअवलिप्ता
रौद्रा नभोरूपाः पार्जुन्याः ॥ (२४/३)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

श्री गणपतिपूजन

शुद्धोदकस्नानं सम० ॥ शुद्धोदक स्नानान्ते आचमनीयं सम० ॥

गङ्गा सरस्वती रेवा पयोष्णी नर्मदा जलैः ।

स्नापीतोषिमयादेव ह्यतः शान्तिं कुरुष्व मे ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

शुद्धोदकस्नानं सम० ॥ शुद्धोदक स्नानान्ते आचमनीयं सम० ॥

ततो गणपतिं वस्त्रेण प्रोञ्छयित्वा पीठोपरि निदध्यात् ॥

वस्त्रोपवस्त्रे :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को वस्त्र अर्पित करे ।)

ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऽऋचं सामानि जज्ञिरे ।

छन्दाण्डसि जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ (३६/७)

ॐ सुजातो ऊर्योतिषा सह शम्र्मु ब्रह्मुमासदुत्स्वः ।

ब्रासोऽअग्ने विश्वरूपदु सँव्ययस्व विभावसो ॥ (११/४०)

ॐ युवासुवासाः परिवीतऽ आगात्स ऽउश्रेयान्भवति जायमानः

॥

तं धीरासः कवय ऽउन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्तः ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

वस्त्रोपवस्त्रे सम० ॥ वस्त्रोपवस्त्रान्ते आचमनीय जलं सम० ॥

सर्वभूषाधिके सौम्ये लोकलज्ञा निवारणे ।

मयोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

श्री गणपतिपूजन

वस्त्रोपवस्त्रे आचमनीय जलं सम० ॥

यज्ञोपवीतम् :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को वस्त्र अर्पित करे ।)

ॐ तस्मादश्वाऽअजायन्त य के चोभयादतः ।

गावो ह जज्ञिरे तस्मात्स्माञ्ञाताऽअजावयः ॥ (३६/८)

यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥

आयुष्यमग्रं प्रतिमुश्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥

यज्ञोपवीतमसियज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनोपनह्यापि ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

यज्ञोपवीतं सम० ॥ यज्ञोपवीतान्ते -

आचमनीय जलं सम० ॥

नवभिस्तन्तुभिर्युक्तं त्रिगुणं देवतामयम् ।

उपवीतं मया दतं गृहाण गणनायक ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

यज्ञोपवीतम् सम० ॥ यज्ञोपवीतान्ते आचमनीयं जलं सम० ॥

गन्धम् :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को गन्ध करे ।)

ॐ तँ ष्वज्ञम्बर्हिषि प्रौक्षन्पुरुषञ्ञातऽमग्रतः ।

तेन देवाऽअयजन्त साध्याऽऋषयश्च य ॥ (३६/९)

श्री गणपतिपूजन

ॐ त्वांङ्गंन्युर्बाऽअखर्नस्त्वामिन्द्रुस्त्वांबृहस्पतिः ।

त्वामोषधे सोमो राजा विद्वान्न्यक्षमादमुच्यत ॥ (१२/१८)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
गन्धं सम० ॥

श्रीखण्डं चन्दनं दिव्यं गन्धाठयं सुमनोहरम् ।

विलेपनं सुरश्रेष्ठ चन्दनं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः गन्धंसम० ॥

कुंकुमम् :-

कुंकुमं कामनादिव्यं कामिन्या कामसंभवम् ।

कुंकुमेनार्चितो देव प्रियताम् परमेश्वरी ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः कुंकुमं सम० ॥

अक्षतान् :-

ॐ अक्षुन्नमीमदन्तु ह्यव प्रिया�अधूषत ।

अस्तोषतु स्वभानवो विष्णा नविष्टुया मुती योजा श्विन्द्र ते हरी
॥ (३/५१)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
अक्षतान् सम० ॥

अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुंकुमाक्ताः सुशोभिताः ।

मया निवेदिता भक्तया गृहाण गणनायक ॥

श्री गणपतिपूजन

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
अक्षतान् सम० ॥

पुष्पाणि :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को पुष्प अर्पित करे ।)

ॐ यत्पुरुषंव्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् ।

मुखङ्किमस्यासीत्किम्बाहू किमुरु पादाऽउच्यते ॥ (३१/१०)

ॐ ओषधीः प्रतिमोदद्वृम्पुष्पवतीः प्रुसूवरीः ।

अश्वाऽइव सुजित्वरीर्बीरुधः पारयुष्ण्वः ॥ (१२/७७)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

पुष्पाणि सम० ॥

माल्यादीनि सुगन्धीनि माल्यादीनि वै प्रभो ।

मयाऽहतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

पुष्पाणि सम० ॥

दुर्वाङ्कुराः :-

(श्री सिद्धि बुद्धि सहित गणपतिजी को दूर्वा अर्पित करे ।)

ॐ काण्डात्काण्डात्पुरोहन्ती परुषःपरुषुस्परि ॥

एवा नो दूर्वे प्रतनु सुहस्त्रेण शुतेन च ॥ (१३/२०)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

दुर्वाङ्कुरान् सम० ॥

श्री गणपतिपूजन

दुर्वा ह्यमृतसंपन्ना शतमूला शताङ्कुरा ।
शतम् पातकसंहन्त्री शतमायुष्यवर्द्धनि ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः दुर्वाङ्कुरान् सम० ॥

अथांगपूजा :-

हस्ते गन्ध पात्रं गृहीत्वा दक्षिणे नार्चयेत् ।

१.ॐ गणेश्वराय नमः पादौ पूजयामि । २.ॐ विघ्नराजाय नमः जानुनी पूजयामि । ३.ॐ आखुवाहनाय नमः उरु पूजयामि ।

४.ॐ हेरंबाय नमः कटिं पूजयामि । ५.ॐ कामारिसूनवे नमः नाभिं पूजयामि । ६.ॐ लंबोदराय नमः उदरं पूजयामि ।

७.ॐ गौरीसुताय नमः स्तनौ पूजयामि । ८.गणनायकाय नमः हृदयं पूजयामि । ९.ॐ स्थूलकठाय नमः कंठं पूजयामि ।

१०.ॐ स्कन्दाग्रजाय नमः स्कन्धौ पूजयामि । ११.ॐ पाशहस्ताय नमः हस्तौ पूजयामि । १२.ॐ गजवक्राय नमः वक्रं पूजयामि । १३.ॐ विघ्नहर्त्रे ललाटं पूजयामि । १४.ॐ सर्वेश्वराय नमः शिरः पूजयामि । १५.ॐ श्री गणाधिपाय नमः सर्वाङ्गं पूजयामि ।

अथावरणपूजा :-

(अक्षतैः पूजयेत्) ॐ (ह्रीं)

१. ॐ श्रीसुमुखाय नमः । २. ॐ श्रीएकदन्ताय नमः ।

३. ॐ श्रीकपिलाय नमः । ४. ॐ श्रीगजकर्णाय नमः ।

श्री गणपतिपूजन

५. ॐ श्रीलंबोदराय नमः । ६. ॐ श्रीविकटाय नमः ।
७. ॐ श्रीविघ्नाशकाय नमः । ८. ॐ श्रीविनायकाय नमः ।
९. ॐ श्रीधूम्रकेतवे नमः । १०. ॐ श्रीगणाध्यक्षाय नमः ।
११. ॐ श्रीभालचन्द्राय नमः । १२. ॐ श्रीगजाननाय नमः ।
१३. ॐ श्रीलक्ष्याय नमः । १४. ॐ श्रीलाभाय नमः ।
१५. ॐ श्रीसिद्धैय नमः । १६. ॐ श्रीबुद्धैय नमः ।
१७. ॐ श्रीआखवे नमः ।

गन्धपुष्पं गृहीत्वा :-

अभिष्ट सिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सल ।

भक्त्या समर्पये तुभ्यं समस्तावर्णार्चनम् ॥

समस्तावर्णार्चनदेवताभ्यो नमः सर्वोपचारार्थे गन्धपुष्पम् सम० ॥

सौभाग्यपरिमलद्रव्याणि :-

ॐ अहिरिव भोगैः । पञ्चति बाहुञ्च्याया हेतिम्परिबाधमानः ।

हुस्तुग्नो विश्वा व्युनानि विद्वान्पुमान्पुमाञ्चसुम्परिपातु विश्वतः

॥ (२९/५१)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः

सौभाग्यपरिमलद्रव्याणि सम० ॥

अबिलश गुलालश चुवा चन्दन मेव च ।

नानाविध प्रकारेण प्रियतां परमेश्वर ॥

श्री गणपतिपूजन

अबीलमायुषोवृद्धिर्गुलालं प्रीतिवर्धनम् ।
सिन्दूरेण समायुक्तं हरिद्रांलक्ष्मीवर्धनं ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
सौभाग्यपरिमलद्रव्याणि सम० ॥

धूपम् :-

ॐ धूरसि धूर्ब धूर्बन्तन्धूर्ब तथास्मान्धूर्बति तन्धूर्ब
यवयन्धूर्बामहं । देवानामसि बहित्रितमदु
सस्त्रितमम्पप्रितमञ्जुष्टतमन्देवहूतमम् ॥ (१/८)

ॐ अश्वस्य त्वा वृष्णः शक्ना धूपयामि देवयजने पृथिव्याः ॥
मखाय त्वा मखस्य त्वा शीष्णे ॥

अश्वस्य त्वा वृष्णः शुक्रा धूपयामि देवयजने पृथिव्याः ॥
मखाय त्वा मखस्य त्वा शीष्णे ॥

अश्वस्य त्वा वृष्णः शुक्रा धूपयामि देवयजने पृथिव्याः ॥
मखाय त्वा मखस्य त्वा शीष्णे ॥

मखाय त्वा मखस्य त्वा शीष्णे ॥
मखाय त्वा मखस्य त्वा शीष्णे ॥

मखाय त्वा मखस्य त्वा शीष्णे ॥ (३७/९)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
धूपम् सम० ॥

श्री गणपतिपूजन

वनस्पतिरसोऽद्वृतो गंधाढयं सुमनोहरः ।

आग्रेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रति गृह्यताम् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः धूपं सम० ॥

दीपम् :-

चुन्द्रमाऽअुप्स्वून्तरा सुपुण्णो धावते दिवि ॥

रुयिम्पुशङ्गम्बहुलम्पुरुस्पृहृष्टु हरिरेति कनिकक्रदत् ॥ (३३/९०)

ॐ अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरुग्निः स्वाहा सूष्यो ज्योतिर्ज्योतिः

सूष्यः स्वाहा ॥ अग्निर्बच्चो ज्योतिर्बच्चः स्वाहा सूष्यो र्बच्चो

ज्योतिर्बच्चः स्वाहा ॥ ज्योतिः सूष्यः सूष्यो ज्योतिः स्वाहा ॥

(३/९)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
दीपं सम० ॥

साज्यं च वर्तिसंयुक्तं वहिना योजितं मया ।

दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्य तिमिरापहम् ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः दीपम् सम० ॥

नैवेद्यम् :-

ॐ नाभ्याऽआसीदन्तरिक्षं शीष्णो द्यौः समवर्त्तत ।

पद्माम्भुमिर्द्विशः श्रोत्रान्तथा लोकाः ॥ अकल्पयन् ॥ (३१/१३)

शर्कराखण्डखाद्यानि दधिक्षीरघृतानि च ।

श्री गणपतिपूजन

आहारं भक्ष्यभोज्यश्च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
नैवेद्यम् सम० ।

मूलमंत्रेण संप्रोक्ष्य धेन्वामृतिकृत्य ग्रासमुद्रया पञ्चप्राणाहुतीर्दधात्
। ॐ प्राणाय स्वाहा ॥ अपानाय स्वाहा ॥ व्यानाय स्वाहा ॥
उदानाय स्वाहा ॥ समानाय स्वाहा ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सि० म०
नैवेद्यं निवेदयामि पूर्वापोशनं सम० ॥
मध्येपानियम् ॥

एलोशीरलवङ्गादिकर्पूरपरीवासितम् ॥ प्राशनार्थं कृतं तोयं गृहाण
गणनायक ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सि० म० मध्येपानियम् सम० ॥
उत्तरापोशनं सम० ॥ हस्तप्रक्षालनं सम० ॥ मुख प्रक्षालनं
सम० ॥ आचमनीयं सम० ॥

करोद्वर्तनार्थं गन्धं सम० ॥

मुखवासार्थं ताम्बूलं :-

ॐ उत स्मास्यु द्रवतस्तुरण्णयुतः पुण्णन्न वेरनुवाति प्रगुर्द्धिनः
॥ श्येनस्येवु छजतोऽअङ्कुसम्परि दधिक्राव्यणः सुहोर्जा तरित्रतुहं
स्वाहा ॥ (९/१५)

ॐ भू० श्री सि० म० मुखवासार्थं ताम्बूलं सम० ॥

पूर्णीफलं महत् दिव्यं नागवल्लीदलैर्युतम् ।

एलादि चूर्णं संयुक्तं ताम्बूलं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री गणपतिपूजन

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
मुखवासार्थे पूर्णीफल ताम्बूलं सम० ।

फलम् :-

याः फलिनीष्वाऽफलाऽ अपुष्पा याश्च पुष्पिणीहं ॥
बृहस्पति प्रसूतास्तानो मुन्नन्त्वृहं हसहं ॥ (१२/८९)

फलेन् फलितम् तोयं तेन मे ।

सफलाऽवास्तिर भवेत जन्मनिजन्मनि ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सि० म० फलं सम० ॥

दक्षिणाम् :-

ॐ हिरण्यगर्भः समवर्तताञ्चे भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् ।

स दाधार पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥
(१३/४)

ॐ यद्दत्तस्यत्परुदानस्यत्पूतस्याश्च दक्षिणाहं । तदुग्ग्रिर्बैश्वकमर्मुणः
स्वद्वृवेषु नो दधत् ॥ (१८/६४)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सि० म० नमः दक्षिणाम् सम० ।

हिरण्यगर्भर्गर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ।
अनंतपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः दक्षिणाम् सम० ॥
ततो नीराजनम् -

श्री गणपतिपूजन

इदृष्ट्विः प्रुजननम्मेऽस्तु दशवीरुद्दु सर्वगण उंस्वस्तये ॥

आत्क्षु

सनिष्प्रजासनिपशुसनिलोकुसन्ध्यभयुसनि ॥ अग्निः प्रुजाम्ब
हुलाम्मेकरुत्वन्नम्पयुरेतोऽस्मासुधत्त ॥ (१९/४८)

ॐ आ रात्रि पार्थिवुर्दु रजः पितुरप्प्रायि धामभिः ॥

दिवः सदाउंसि बृहती वितिष्ठसऽआ त्वेषंवर्तते तमः ॥

(३४/३२)

जय गणेश जय गणेश जय गणेश देवा ।

माता जाकी पार्वती पिता महादेवा,

एकदन्त दयावन्त चारभुजाधारी ,

माथे पर तिलक सोहे, मूसे की सवारी,

पान चढ़े फूल चढ़े और चढ़े मेवा,

लङ्घुअन का भोग लगे, सन्त करे सेवा । जय गणेश.....

ॐ धे को आँख देत, कोढ़िन को काया

बाँझन को पुत्र देत, निर्धन को माया

सूर श्याम शरण आए, सफल कीजे सेवा ।

जय गणेश .....

मंत्र पुष्पाङ्गलि :-

ॐ नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो नमो । व्रातेभ्यो

श्री गणपतिपूजन

ब्रातपतिब्यश्च वो नमो नमो । गृत्सेब्यु गृत्सपतिब्यश्च वो
नमो नमो । विरूपेब्यो विश्वरूपेब्यश्च वो नमो नमः सेनाब्यः
॥ (१६/२५)

ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्त्यासन् ।
ते ह नाकम्महिमानः सचन्त यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥
(३१/१६)

नानासुगन्धि पुष्पाणि ऋतुद्वालोद भवानी च ।
पुष्पाङ्गलिर्मया दत्ता गृहाण परमेश्वर ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
पुष्पाङ्गलि सम० ॥

(ताम्रपात्रे जलं गृहीत्वा तत्र चन्दनाक्षतपुष्पाणि द्रव्यश्च निक्षिप्य
तदुपरि नारिकेलश्च निधाय तत्यात्रं हस्तद्वये धारयेत् ॥)

विशेषार्थः :-

याः फलिनीच्याऽअफलाऽ अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ॥

बृहस्पति प्रसूतास्तानो मुञ्चन्त्वृहं हस्तः ॥ (१२/८९)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
विशेषार्थसम० ॥

रक्ष रक्ष गणाध्यक्ष त्रैलोक्यरक्षक ।

भक्तानामभयं कर्ता त्राता भव भवार्णवात् ।

द्वैमातुर कृपासिन्धो षाण्मातुरग्रज प्रभो ।

श्री गणपतिपूजन

वरद त्वं वरं देहि वाञ्छितं वाञ्छितार्थं ॥

अनेन सफलार्थेण फलदोऽस्तु सदा मम ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः विशेषार्थं सम० ॥

प्रदक्षिणाम् :-

सुप्तास्यासन्नपरिधयुम्लिः सप्त समिधः कृताः ।

देवा यद्यज्ञन्तन्वानाऽबद्धन्पुरुषम्पशुम् ॥ (३१/१५)

ॐ य तीर्थानि । प्रुचरन्ति सुकाहस्ता निषुङ्गिणः ॥

तेषाण्ं सहस्रयोजुनेवु धन्वानि तन्मसि ॥ (१६/६१)

ॐ भूर्भुवः स्वः श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः
प्रदक्षिणाम् सम० ॥

यानि कानि च पापानि जन्मांतर कृतानि च ।

तानि सर्वाणि नश्यन्ति प्रदक्षिणपदे - पदे ॥

श्री सिद्धिबुद्धि सहित महागणपतये नमः प्रदक्षिणाम् सम० ॥

प्रार्थना :-

विद्वेश्वराय वरदाय सुरप्रियाय

लम्बोदराय सकलाय जगद्विताय ।

नागाननाय श्रुति यज्ञ विभूषिताय

गौरीसुताय गणनाथ नमो नमस्ते ॥

श्री गणपतिपूजन

भक्तार्तिनाशन पराय गणेश्वराय सर्वेश्वराय शुभदाय सुरेश्वराय ॥
विधाधराय विकटाय व वामनाय भक्त प्रसन्न वरदाय नमो
नमस्ते ।

नमस्ते ब्रह्मरूपाय विष्णुरूपाय ते नमःनमस्ते रुद्र रूपाय
करिरूपाय ते नमः । विश्वरूप स्वरूपाय नमः ब्रह्मचारिणे भक्त
प्रियाय देवाय नमस्तुभ्यं विनायकं ॥

त्वांविघ्न शत्रुदल नेति च सुन्दरेति भक्तप्रियेति सुखदेति फल
प्रदेति । विद्या प्रदेत्यघरेति च ये स्तुवन्तितेभ्यो गणेश वरदो
भव नित्यमेव ॥ त्वं वैष्णवी शक्ति रनन्त वीर्या विश्वस्य बीजं
परमासि माया । सम्मोहितं देवि समस्त मेतत् त्वं वै प्रसन्ना
भूवि मुक्तिहेतु ॥ लम्बोदर नमस्तुभ्यं सततं मोदक प्रिय निर्विघ्नं
कुरु मैं देव सर्वकार्येषु सर्वदा ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः सिद्धिबुद्धिस०
म० प्रार्थनापूर्वकं नमस्करान समर्पयामि ॥

जलमादाय - अनेन यथामिलितौपचारैः कृतपूजनेन्
सिद्धिबुद्धिसहितः साङ्गः सपरिवारः श्रीमहागणपतिः प्रीयतां न
मम ॥

॥ इति गणपतिपूजनप्रयोगः ॥

पुण्याहवाचनप्रयोगः

~पुण्याहवाचनप्रयोगः~

भूमि का स्पर्श -

(भूमि पर अक्षत अथवा धान्य से अष्टदलकमल बनाकर दोनो हाथो से भूमि का स्पर्श करे ।)

ॐ भूरसि भूर्मिरस्यदितिरासि विश्वधायु विश्वस्यु भुवनस्य धुत्री ॥ पृथिवीच्छ पृथिवीन्दृष्ट्वा पृथिवीम्मा हिंदृसी ॥

(१३/१८)

ॐ मुही धौः पृथिवी च न ऽङ्गमँच्युज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पितुतान्ने भरीमभिः ॥ (१३/३२)

विश्वाधारासि धरणी शेषनागोपरिस्थिता ।

उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ॥

इति भूमिं स्पृष्टा ।

अथयवप्रक्षेपः-

ॐ ओषधयुः समवदन्तु सोमैन सुह राजा ।

यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्त्रिं राजन्यारयामसि ॥ (१२/९६)

यवोऽसि धान्यराजस्त्वं सर्वोत्पत्तिकरः शुभः ।

प्राणीनां जीवनोपाय - स्त्वां भूमौ स्थापयाम्यहम् ॥

इतियवविकिरेत् ।

ततः कलश स्थापनं -

पुण्याहवाचनप्रयोगः

ॐ आजिंघ्र कुलशम्मुह्या त्वा विशुन्त्विन्दवं । पुनरुर्जा
निवर्त्तस्व सा नः सुहस्रन्धुकक्ष्वेरुरुधारु पयस्वती
पुनुर्माविशताद्वयिः ॥ (८/४२)

हेमरूप्यादिसंभूतं ताम्रजं सुदृढन्वम् ।
कलशन्धौत - कल्माषं छिद्रब्रणविवर्जितम् ॥

इति कलशं स्थापयेत् ।

ततो जलेनापूरणम् -

ॐ ब्रुणस्युतम्भनमसि ब्रुणस्य स्कम्भुसर्जनी स्थुते ।
ब्रुणस्यऋतुसदन्ध्यसि ब्रुणस्यऋतुसदन्मसि
ब्रुणस्यऋतुसदनुमासीद ॥ (४/३६)

जीवनं सर्वजीवानां पावनं पावनात्मकम् ।

बीजं सर्वैषधीनां च तञ्जलं पूरयाम्यहम् ॥

इति कलशे जलं पुरयेत् ।

ततो गन्ध क्षेपणं -

ॐ त्वाङ्नन्धुर्बाऽअंखनुस्त्वामिन्द्रुस्त्वाम्बृहुस्पति द ।
त्वामौषधे सोमो राजा विद्वान्न्यक्षमादमुच्यत ॥ (१२/१८)

ॐ गन्धद्वारां दुराधर्षा नित्य पुष्टां करीषीणीम् ।

ईश्वरीं सर्व भूतानां तामिहोपह्ययेश्रियम् ॥

केशरागरुकंकोलघनसागर समन्वितम् ।

मृगनामियुतं गंधं कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

पुण्याहवाचनप्रयोगः

इति कलशे गन्धं क्षिपेत् ।

(धान्य प्रक्षेपः - धुन्न्युमसि । धिनुहिदेवान्नाणायत्वोदानायत्वा
व्युनायत्वा । दीर्घामनुप्रसिंतिमायुषे धान्देवोवंसविता
हिरण्णयपाणिः प्रतिगृष्णात्वच्छिद्वेणपुणिना चक्षुषे त्वा
मुहीनाम्पयोसि ॥ (१/२०)

धान्यौषधी मनुष्याणां जीवनं परमं स्मृतम् ।

निर्मिता ब्रह्मणा पूर्वं कलशे प्रक्षेपाम्यहम् ॥)

ततो सर्वोषधिक्षेपणम् -

ॐ याऽओषधीः पूर्वा जुता देवेष्यस्त्रियुगम्पुरा ।

मनै नु बुद्धूणामुहृ शुतन्धामानि सुप्त च ॥ (१२/७५)

ओषध्यः सर्ववृक्षाणां तृणगुल्मलतास्तु याः ।

दूर्वासर्षपसंयुक्ता कलशेनिक्षेपाम्यहम् ॥

इति मन्त्रेण कलशे सर्वोषधीः प्रक्षिपेत् ।

ततो दूर्वाक्षेपणम् -

ॐ काण्डात्काण्डात्पुरोहन्ती पर्णुषुः पर्णुषुस्पर्णि ।

एवानौ दूर्वुष्टु प्रतनु सुहस्त्रेण शुतेन च ॥ (१३/२०)

दूर्वेह्यमृतसंपत्तेशतमूले शतांकुरे ।

शतं पातकसंहर्त्री कलशे प्रक्षेपाम्यहं ॥

इति कलशे दूर्वाङ्गकुरान् क्षिपेत् ।

पञ्चपलवम् -

पुण्याहवाचनप्रयोगः

ॐ अश्वुत्थेवौ निषदंनम्पुण्णे वौ बसुतिष्कृता ।
 गुभाजुऽङ्गिकलासथु षत्सुनवंथु पूरुषम् ॥ (३५/४)
 अश्वत्थोदुम्बरः प्लक्षो चूतन्यग्रोधपलवाः ।
 पंचभूंगा इति प्रोक्ता सर्व कर्म सुशोभनाः ॥

इति पञ्चपलवान् ।

सप्तमृदप्रक्षेपः-

ॐ स्युना पृथिवि नो भवानृक्षुरा निवेशनी ।
 षच्छां नुहं शर्म्म सुप्रथांहं ॥ (३५/२१)
 अश्वस्थानाद्वजस्थानाद् वल्मीकात्संगमाद् हृदात् ।
 राजद्वाराच्च गोगोष्ठात् मृदमानीय निःक्षिपेत् ॥

इतिसप्तमृदः क्षिपेत् ।

ततः पूर्णीफलक्षेपणम् -

ॐ या॒ फुलिनीर्या॒ऽअ॑फुला॒ऽअ॑पुष्पा याश्चं पुष्पिणी॒हं ।
 बृहस्पतिप्रसूतास्ता नौ मुञ्चन्त्व॑हंसहं ॥ (१२/८९)
 पूर्णीफलमिदं दिव्यं पवित्रं पापनाशनम् ।
 पुत्रपौत्रादिफलदं कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

इति कलशे पूर्णीफलं प्रक्षिपेत् ।

ततः पञ्चरलक्षेपणम् -

ॐ परि॑ वाजपतिहं कुविरुग्निर्हृव्याञ्यक्रमीत् ।
 दधुद्वत्कानि दाशुषे॑ ॥ (११/२५)

पुण्याहवाचनप्रयोगः

कनकं कुलिशन्नीलं पद्मरागश्च मौक्तिकम् ।

एतानि पंचरत्नानि कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

इति पञ्च रत्नानि ।

हिरण्यक्षेपणम् - ॐ हिरुण्णयुगुर्ब्धः समवर्तुताग्ने भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् । स दाधार पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्मै देवाय हुविषां विधेम ॥ (१३/४)

हिरण्य गर्भ गर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ।

अनंतं पुण्य फलदं कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

इति कलशे हिरण्यं क्षिपेत् ।

वस्त्रम् -

ॐ सुजातो ऊर्योतिषा । सुह शर्म्मु ब्रह्मथुमाऽसंदुत्स्वः ।

ब्रासोऽअग्ने विश्वरूपुदृ संव्ययस्व विभावसो ॥ (११/४०)

युवासुवासाः परिवीतऽआगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ।

तन्धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्तः ॥

सूत्रं कार्पाससंभूतं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ।

येन बद्धं जगत्तेन कलशं वेष्टयाम्यहम् ॥ (कलशोपरि)

इति युग्म वस्त्रेण कलशं वेष्टयेत् ।

कलशोपरीस्थापनम् - **पूर्णपात्रम्** -

ॐ पूर्णा दर्भि परापतु सुपूर्णा पुनुरापत ।

वुस्त्रेवु विक्रीणावहुऽइषुमूर्ज्जृश शतक्रतो ॥ (३/४९)

पुण्याहवाचनप्रयोगः

पिधानं सर्ववस्तूनां सर्वकार्यार्थं साधनम् ।

संपूर्णः कलशो येन पात्रं (श्रीफलं)कलशोपरि ॥

इति कलशोपरी पूर्णपात्रम् न्यसेत् ।

तदुपरि श्रीफलम्

ॐ श्रीश्वरे ते लक्ष्मीश्वरे पत्न्यावहारुत्रे पुर्वे नक्षत्राणि
रूपमुश्विनौ व्यात्तम् ॥ इष्णन्निषाणमुम्मऽइषाण
सर्वलोकम्मऽइषाण ॥ (३१/२२)

ॐ या॒ फुलिनीर्या॒अंफुला॒अंपुष्पा॒ याश्वर्ण॑ पुष्पिणी॑ ।
बृहस्पतिप्रसूतास्ता नौ मुश्वन्त्व॑हंसह॑ ॥ (१२/८९)

श्रीफलम् प्रतिस्थाप्य ।

ततोवरुणमावाहयेत् -

(तत यजमानो हस्तेऽक्षताननादाय तत्र वरुणमावाहयेत् ।)
ॐ तत्वा॑ यामि॒ ब्रह्मण्णु॑ बन्दमानुस्तदा॒ शास्तु॑ यजमानो॒
हुविर्भिं॑ । अहेऽमानो॒ बरुणेह॑ बोद्धुरुश॑सु॒ मा॒ नु॒आयुह॑
प्रमोषी॑ ॥ (१८/४९)

मकरस्थं पाश हस्त ममसांपति॒ मिश्वरम् ।

आवाहये॒ प्रति॒ चीशं॒ वरुणं॒ यादसां॒ पतिम् ॥

ॐ भूर्भुवः॒ स्वः॒ अस्मिनकलशे॒ वरुणं॒ साङ्गं॒ सपरिवारं॒ सायुधं॒
सशक्तिकम्॒ आवाहयामि॒ स्थापयामि॒ ॥

ततः प्रतिष्ठापयेत् -

पुण्याहवाचनप्रयोगः

ॐ मनौ ज्युतिर्ज्ञषतुमाञ्चस्यु

बृहस्प्यतिष्ठुज्ञमिमन्तनोत्परिष्टुज्ञृ समिमन्दधातु । विश्वे
देवासङ्गुह मांदयन्तुमो॥ इँम्प्रतिष्ठु ॥ (२/१३)

प्रतिष्ठा सर्वदेवानाम् मित्रावरुण निर्मिता ।

प्रतिष्ठान्ते करोम्यत्र मण्डले दैवतैः सह ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः वरुणेहागच्छेह्यतिष्ठप्रसुतिष्ठितोभव ॥

इति पञ्चोपचारै वा षोडशोपचारै वरुणं संपूज्य ।

कलश प्रार्थना -

देवदानवसंवादे मथ्यमाने । महोदधौ ।

उत्पन्नोऽसि तदा कुम्भ ! विधृतो विष्णुना स्वयम् ॥१॥

त्वत्तोये सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे त्वयि स्थिताः ।

त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि त्वयि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥२॥

शिवः स्वयं त्वमेवाऽसि विष्णुस्त्वं च प्रजापतिः ।

आदित्या वस्वो रुद्रा विश्वेदेवाः सपैतृकाः ॥३॥

त्वयि तिष्ठन्ति सर्वेऽपि यतः कामफलप्रदाः ।

त्वत्प्रसादादिदं कर्म कर्तुमीहे जलोद्धव ! ।

सान्निध्यं कुरु मे देव ! प्रसन्नो भव सर्वदा ॥४॥

नमो नमस्ते स्फटिकप्रभाय सुश्वेतहाराय सुमङ्गलाय ।

सुपाशहस्ताय झषासनाय जलाधिनाथाय नमो नमस्ते ॥

पाशपाणे ! नमस्तुभ्यं पद्मिनीजीवनायक ! ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

पुण्याहवाचनं यावत्तावत्वं सन्निधो भव ॥६॥

॥ इतिकलशपूजनं ॥

॥ स्वस्ति पुण्याहवाचनम् ॥

(कर्ता अपने दोनो घुटनो को पृथ्वी पर मोड़कर अपने दोनों हाथों से कमलमुख बनाए और यजमान पत्नी उन कलश को कमलमुख में रखे और दोनों हाथों से उस कलश को स्पर्श करें)

ततो यजमानो अवनिकृतजानुमण्डलः कमल मुकुलसद्शमञ्जलिं
शिरस्याधाय दक्षिणेन पाणिना स्वर्णपूर्णकलशं
धारयित्वाङ्गानिस्पृशेत् । (शिरसि मे सौभाग्यमस्तु - मस्तके
श्रीः कान्तिरस्तुचक्षुषोः सुतेजोऽस्तुश्रोत्रयोः श्रवणेन्द्रियमस्तु
बाहौर्मेबलमस्तु । तत आशिषःप्रार्थयेत् ।

प्रार्थनामाह् यजमानोवारत्रयंब्रूयात् - एताः सत्याआशिषः सन्तु ।
ब्राह्मणाः वारत्रयंब्रूयुः ॥ सत्या सन्तु ॥)

यजमान - (वदेत्) -

दीर्घा नागा नद्यो गिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि च ॥

तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तवीति भवन्तो
ब्रुवन्तु ॥

इति यजमानः ॥

(विप्रावदेयुः) तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु ॥

पुण्याहवाचनप्रयोगः

इति विप्राः ॥ एवं त्रिवारं सर्वत्र
ॐ त्रीणि पुदा विचक्रमे विष्णुर्गुपाऽअदाव्यहं । अतो
धम्माणि धारयन् ॥ (३४/४३)

यजमान -

दीर्घा नागा नद्यो गिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि च ॥
तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तवीति भवन्तो
ब्रुवन्तु ॥

इति यजमानः ॥

(विप्रावदेयुः) तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु ॥

इति विप्राः ॥

त्रीणि तआहुर्द्दिवि बन्धनानि त्रीण्णयुप्सु त्रीण्णयुन्तः संमुद्रे ।
उतेवं मे बरुणश्छन्त्यर्बुद्ध्यन्नां तऽआहुः परुमञ्जुनित्रम् ॥
(२९/१५)

यजमान -

दीर्घा नागा नद्यो गिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि च ॥
तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तवीति भवन्तो
ब्रुवन्तु ॥

इति यजमानः ॥

(विप्रावदेयुः) तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु ॥

इति विप्राः ॥

पुण्याहवाचनप्रयोगः

त्रुया देवाऽएकांदश त्रयस्त्रिदुशाः सुराधसः ।

बृहस्प्यतिपुरोहिता देवस्य सवितुः सुवे ॥

देवा देवैरवन्तु मा ॥ (२०/११)

कलशं भूमौ निधाय ॥

ब्राह्मणानां हस्ते सुप्रोक्षितादिकरणम् –

यजमान -

ॐ अपां मध्ये स्थिता देवाः सर्वमप्सु प्रतिष्ठितम् ।

ब्राह्मणानां करे न्यस्ताः शिवा आपो भवन्तु नः ॥

(ततश्चतुरो ब्राह्मणानुपवेश्य तेषां हस्तेषु आचार्यस्य हस्ते वा
सुप्रोक्षितादिकरणम् ।)

यजमानः -

इत्याम्रपल्लवादिना ब्राह्मणानां दक्षिण हस्ते जलं दद्यात् ॥

‘ॐ शिवा आपः सन्तु’ । एसा कहकर यजमान ब्राह्मण के
हाथ मे जल दे इति दद्यात् ।

विप्राः - ‘ॐ सन्तु शिवा आपः’ । इति प्रतिग्रहणम् ।

एवं सर्वत्र वचनोत्तरं दद्युः ।

यजमानः - (अब यजमान निम्न लिखित मंत्र पढ़कर ब्राह्मणों
के हाथों में पुष्प दें)

लक्ष्मीर्वसति पुष्पेषु लक्ष्मीर्वसति पुष्करे ।

सा मे वसतु वै नित्यं सौमनस्यं सदास्तु मे ॥

पुण्याहवाचनप्रयोगः

‘ॐ सौमनस्यमस्तु’ ।

विप्राः - ‘ॐ अस्तुसौमनस्यम्’ ।

(एसा कहकर ब्राह्मण पुष्प का स्वीकार करें ।)

(अब यजमान निम्न लिखित मंत्र पढ़कर ब्राह्मणों के हाथ में अक्षत दें ।)

यजमानः - ‘ॐ अक्षतं चाऽरिष्टंचास्तु’ । इत्यक्षतान्

विप्राः - ‘ॐ अस्त्वक्षतमरिष्टश्च’ । (एसा बोलकर ब्राह्मण अक्षत का स्वीकार करें ।)

(इस प्रकार आगे यजमान ब्राह्मणों के हाथों में चंदन अक्षत पुष्प आदि देते जाए और ब्राह्मण यह सभी का स्वीकार करें।)

यजमानः - (चंदन) ‘ॐ गन्धाः पान्तु’ इति गन्धम् ।

विप्राः - ‘सुमंगल्यं चाऽस्तु’ ।

यजमानः - ‘ॐ अक्षताः पान्तु’ । विप्राः - ‘आयुष्यमस्तु’ ।

यजमानः - ‘ॐ पुष्पाणि पान्तु’ । विप्राः - ‘सौश्रियमस्तु’ ।

यजमानः - ‘सफलताम्बूलानि पान्तु’ । विप्राः - ‘ऐश्वर्यमस्तु’ ।

यजमानः - ‘पूर्णीफलानि पान्तु’ । विप्राः - ‘बहुफलमस्तु’ ।

यजमानः - ‘दक्षिणाः पान्तु’ । विप्राः - ‘बहुदेयं चास्तु’ ।

यजमानः - ‘पुनरत्रा पान्तु’ । विप्राः - ‘स्वर्चितमस्तु’ ।

ततो यजमानो ब्रूयात् ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

‘ॐ दीर्घमायुः शान्तिः पुष्टिस्तुष्टिः श्रीर्यशो विद्या विनयो वित्तं बहुपुत्रं बहुधनश्चाऽयुष्यश्चाऽस्तविति भवन्तो ब्रुवन्तु । ब्राह्मणा वदेयुः । अस्तु ते दीर्घमायुः शान्तिः पुष्टितुष्टिः श्रीर्यशो विद्या विनयो वित्तं बहुपुत्रं बहुधनं चाऽयुष्यं । ‘तथास्तु’ । (भवन्तो ब्रुवन्तु)

पुनर्यजमानो वदेत् - “ॐ यं कृत्वा सर्ववेद-यज्ञ-क्रियाकरण-कर्मारम्भाः शुभाः शोभनाः प्रवर्तन्ते तमहमोङ्गारमादिंङ्गत्वा, ऋग्यजुः सामाऽथर्वाऽशीर्वचनं बहुऋषिमतं समनुज्ञातं भवद्विरनुज्ञातः पुण्यं पुण्याहं वाचयिष्ये ” ।

विप्राः - ‘वाच्यताम्’ । इति ब्रूयुः ।

ब्राह्मणानां हस्ते अक्षतान् दद्याते च मन्त्रान्ते आशिषो दद्युः ॥
करोतु स्वस्ति ते ब्रह्मा स्वस्ति चाऽपि द्विजातयः ।
सरीसृपाश्च ये श्रेष्ठास्ते स्वस्ति सर्वदा ॥

आशीर्वादमंत्राः -

भुद्वङ्गण्णेभिः शृणुयाम देवा भुद्वम्पश्येमाक्षभिष्येजत्राहं ।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाणं संस्तुनूभिष्येमहि देवाहितुष्यदायुः ॥

(२५/२१)

देवानांभुद्वा सुमुतिर्ऋजूयुतान्देवानाणं रुतिरुभि नो निर्वर्तताम् ।
देवानाणं सुकर्व्यमुपसेदिमा ब्रुयन्देवा नुऽआयुः प्रतिरन्तु जीवसे
॥ (२५/१५)

पुण्याहवाचनप्रयोगः

दीर्घायुस्तऽओषधे खनिता यस्मै च त्वा खनाम्युहम् ।

अथो त्वन्दीर्घायुर्बुत्वा शुतवल्शां विरोहतात् ॥ (१२/१००)

ॐ द्रुविणेदाः पिंपीषति ॥ जुहोतु प्र च तिष्ठत ।

नेष्ट्राहुतुभिरिष्यत ॥ (२६/२२)

ॐ सुविता त्वा । सुवानां उं सुवतामुग्निर्गुहपतीनां उं सोमो
बनुस्पतीनाम् । बृहस्पतिर्बुचऽइन्द्रो ज्यैष्टयांय रुद्रः पुशुब्यो
मित्रः सुत्यो ब्रुणो धर्मपतीनाम् ॥ (९/३९)

ॐ न तदक्षां उं सु न पिंशुचास्तरन्ति देवानामोजः प्रथमुज उं
ह्येतत् । यां बिभर्ति दाक्षायुणः हिरण्युषु स देवेषु कृणुते

दीर्घमायुहः स मनुष्येषु कृणुते दीर्घमायुः ॥ (३४/५१)

ॐ उच्चा तै जातमन्यसो दिवि सद्गूम्याददे ।

उग्रृष्ट शर्म महि श्रवः ॥ (२६/१६)

स्वस्त्यस्तुते कुशलमस्तु चिरायुरस्तु

गोवाजिरस्तु धनधान्यसमृद्धिरस्तु ।

ऐश्वर्यमस्तु बलमस्तुरिपुक्षऽयोस्तु

वंशे सदैव भवतां हरिभक्तिरस्तु ॥ इत्याशीर्वादः ।

यजमानः - ब्राह्मणान्प्रार्थयेत् - यजमान ब्राह्मण को प्रार्थना
करते हैं ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

‘ॐ ब्रत-जप-नियम-तपः-स्वाध्याय-क्रतु-दया-दम-शम-दान-विशिष्टानां सर्वेषां भवतां ब्राह्मणानां मनः समाधीयताम्’ इति यजमानः । विप्राः समाहितमनसः स्मः ।

(ब्रत - यत्र विशिष्टतया तपःभवति सः ब्रत इत्युचते - विशिष्टः प्रकार से किये जाने तप को हि ब्रत कहते है ।

जप - जप् वक्तयां वाचि इति धातुत्वात् शब्दो जायते यत् सःजपः । परब्रह्म के नाम मात्र का रटन करना ही जप कहलाता है ।

नियम - नियमः तु सामान्यतया वयं जानीमः कारणम् अत्र आशीर्वाद मध्ये इयं कारिका आगच्छति अतः जीवने प्रतिदिनं नियमेन ईश्वरस्य पूजा वा प्रतिदिनं यत् क्रमः निर्धारितः तद् कर्तव्यः ।

साधारणतः हम जानते है की एक विशिष्ट प्रकार का पूजन, अर्चन या कोई जप अथवा नित्य देव-दर्शन जैसे कुछ संस्कार हमे बाल्य काल से दिये जाते है और हम उसका आचरण दिन-प्रतिदिन करते है बस उसे ही नियम कहा जाता है ।

तपः- तप्यते इति तपः - जब व्यक्ति आत्म को जितात्म करना चाहता है और उसके लिये अपने आप को तपाता है उसे ही तप कहा जाता है ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

स्वाध्यायः - स्वस्य अध्ययनम् इति स्वाध्यायः ॥

अपने आत्म का अध्ययन ही स्वाध्याय कहा जात है ।

क्रतु - क्रतु - यज्ञः यथाकाले यज्ञायागादिक्रिया अपि कर्तव्या ।

यज्ञ को ही क्रतु कहा गया है ।

दया - जीवमात्रेषु दया कर्तव्या । जिव मात्र पर दया करनी चाहिए

दम - काम, क्रोध तथा भय निद्रादी विकारों पर दमन करना ही दम कहेलाता है ।

दान - दातव्यमिति यदानं दीयतेऽनुपकारिणे ।

देशे काले च पात्रे च तदानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥

(श्रीमद्भगवद्गीता- १७/२०)

‘देने योग्य है’ यह सोच कर जो दान हम बिना उपकार की भावना से देते है तथा योग्य स्थान, योग्य काल तथा देने योग्य पात्र को दिया जाये वह दान सात्त्विक कहा गया है । अनेकानेक सनातन के धर्मग्रंथों में दान का प्रतिपादन किया गया है ।)

यजमानः ‘प्रसीदन्तु भवन्तः’ इति यजमानः ।

‘प्रसन्नाः स्मः’ इति ब्राह्मणाः ।

ततो यजमानो ब्रूयात् (यजमान बोले) ‘मम गृहे शान्तिरस्तु’ ।

‘अस्त्विति’ द्विजाः । (विप्रो अब ‘अस्तु’ बोले और

पुण्याहवाचनप्रयोगः

कलशोदक जल से पर्ण द्वारा अथवा पुष्प द्वारा यजमान के उपर मार्जन करें ।)

एवं वचनं प्रति वचनं सर्वत्र दद्युः ।

ॐ शान्तिरस्तु । ॐ पुष्टिरस्तु । ॐ तुष्टिरस्तु ।

ॐ वृद्धिरस्तु । ॐ अविघ्नमस्तु । ॐ आयुष्यमस्तु ।

ॐ आरोग्यमस्तु । ॐ शिव मस्तु । ॐ शिवंकर्माऽस्तु ।

ॐ कर्मसमृद्धिरस्तु । ॐ धर्मसमृद्धिरस्तु ।

ॐ वेदसमृद्धिरस्तु । ॐ शास्त्रसमृद्धिरस्तु ।

ॐ धन-धान्य समृद्धिरस्तु । ॐ पुत्र-पौत्रसमृद्धिरस्तु ।

ॐ इष्टसम्पदस्तु । (अब भूमि पर जल का मार्जन करें और अनिष्टतत्व दुर करने के लिए यजमान के उपर से अक्षत गोल घुमाकर बहार फेंक दें ।)

ॐ अरिष्ट निरसनमस्तु ।

ॐ यत्पापं रोगमशुभंकल्याणंतद्वारे प्रतिहतमस्तु । (अब फिर से यजमान के उपर जल से मार्जन करें ।)

ॐ यच्छ्रेयस्तदस्तु । ॐ उत्तरे कर्मणि निर्विघ्नमस्तु ।

ॐ उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु ।

ॐ उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः सम्पद्यन्ताम् ।

ॐ तिथि-करण-मुहूर्त-नक्षत्र-ग्रह-लग्न-सम्पदस्तु ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

(अब यजमान अपने पास रखे हुए जल के पात्र में से आचमनी द्वारा जल लेकर और हाथ में दूर्वा आम्रपल्लव लेकर किञ्चिद् जल निचे दिए गए वाक्य के अंत में प्रीयताम् , प्रीयेताम् और प्रीयन्ताम् क्रियापद जब बोले तब जो जल आचमनी में लिया हैं वही जल दूर्वा आम्रपल्लव के उपर रखे यह जल रखे हुए पात्र में जायेगा ।)

पात्रयोः प्रथम पात्रे दूर्वाम्रपल्लवेन च किञ्चिदुदकं पातयेत् ।

पात्रे उदकसेकः- अत्र ब्राह्मणा मंत्रान् पठेयुः ।

“ॐ तिथि-करण-मुहूर्त-नक्षत्र-ग्रह-लग्नाधिदेवताः प्रीयन्ताम् ।

ॐ तिथिकरणे स-मुहूर्ते स-नक्षत्रे स-ग्रहे स-लग्नेसाधिदैवते प्रीयेताम् । ॐ दुर्गा पांचाल्यौप्रीयताम् । ॐ अग्निपुरोगाः विश्वेदेवाः प्रीयन्ताम् ।

ॐ इन्द्रपुरोगाः मरुद्गणाः प्रीयन्ताम् । ॐ अरुन्धतीपुरोगाः

एकपत्न्यः प्रीयन्ताम् । ॐ विष्णुपुरोगाः सर्वेदेवाः प्रीयन्ताम् ।

ॐ ब्रह्मपुरोगाः सर्वेवेदाः प्रीयन्ताम् । ॐ ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च

प्रीयन्ताम् । ॐ श्रीसरस्वत्यौ प्रीयेताम् । ॐ श्रद्धामेधे प्रीयेताम् ।

ॐ भगवती कात्यायनी प्रीयताम् । ॐ भगवती माहेश्वरी

प्रीयताम् । ॐ भगवती ऋद्धिकरी प्रीयताम् । ॐ भगवती

सिद्धिकरी प्रीयताम् । ॐ भगवतीपुष्टिकरी प्रीयताम् ।

ॐ भगवतीतुष्टिकरी प्रीयताम् । ॐ भगवन्तौ विघ्नविनायकौ

पुण्याहवाचनप्रयोगः

प्रीयेताम् । ॐ सर्वाः कुलदेवताः प्रीयन्ताम् ॥

ॐ सर्वा ग्रामदेवताः प्रीयन्ताम् ।

विशेष - ॐ सर्वा इष्टदेवताः प्रीयन्ताम् । ॐ सर्वा स्थानदेवताः

प्रीयन्ताम् । ॐ वसिष्ठपुरोगाः ऋषिगणाः प्रीयन्ताम् ।

ॐ माहेश्वरीपुरोगा उमामातारः प्रीयन्ताम् ।

ॐ भगवतीवृद्धिकरी प्रीयताम् । ”

बहिःपूर्वस्याम :- (बहिपात्र मे)

ततो यजमानो द्वितीय पात्रे जलं पातयेत् विप्रा मन्त्रान् पठेयुः

ॐ हताश्च ब्रह्मद्विषः ।

(मेरे भीतर स्थित ब्रह्म द्वेष का नाश हो ।)

हताश्च परिपन्थिनः ।

(मेरे कल्याण पंथ में आनेवाले कंटको का नाश हो ।)

हताश्च विघ्नकर्तारः ।

(मेरे जीवन में आनेवाले विघ्नो का नाश हो ।)

ॐ शत्रवःपराभवंयान्तु ।

(जो मेरे प्रति शत्रु भाव रखता हैं,

उस शत्रुओ का पराभव हो ।)

ॐ शाम्यन्तु घोराणि ।

(मुझे डरावने, भयभयंकर और विकराल स्वरूप से बचाये ।

)

पुण्याहवाचनप्रयोगः

ॐ शाम्यन्तु पापानि ।

(मेरे जीवन में पापो का अभाव हो ।)

ॐ शाम्यन्त्वीतयः ।

(मेरे जीवन में महान विपत्तिओ का नाश हो ।)

ॐ शाम्यन्तु उपद्रवाः ।

(मेरे जीवन में उपद्रवो का नाश हो ।)

पुनःपात्रे:-

ॐ शुभानि वर्ष्णन्ताम् ।

(मेरे जीवन में शुभफलो की वृद्धि हो ।)

ॐ शिवा आपः सन्तु ।

(मेरे जीवन में जल कल्याणकर्ता हो ।)

ॐ शिवा ऋतवः सन्तु ।

(मेरे जीवन में ऋतु कल्याणकारीणी बने ।)

ॐ शिवा ओषधयः सन्तु ।

(मेरे जीवन में ओषधीया कल्याणकारीणी बने ।)

ॐ शिवा वनस्पतयः सन्तु ।

(मेरे जीवन में वनस्पतिया कल्याणकारीणी बने ।)

ॐ शिवानद्यः सन्तुः ।

(मेरे जीवन में नदीयाँ कल्याणकारीणी बने ।)

ॐ शिवा गिरयः सन्तु ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

(मेरे जीवन में पर्वत कल्याणकारी बने ।)

ॐ शिवा अतिथयः सन्तु ।

(मेरे घर आनेवाले अतिथि कल्याणकर्ता हो ।)

ॐ शिवा अग्नयः सन्तु ।

(अग्नि देवता कल्याणकर्ता हो ।)

ॐ शिवा आहुतयः सन्तु ।

(यज्ञ की आहुतिया मेरे परिवार में कल्याणकारी हो ।)

ॐ अहोरात्रे शिवे स्याताम् ॥

(दिन और रात मेरे कुल में सभी को कल्याणकारी बनें ।)

यजुः

ॐ निकामेनिकामे नं ह पुर्जन्यो वृष्टु फलवत्यो नुऽओषधयं

पच्यन्तर्ष्योगक्षेमो नः कल्पताम् ॥ (२२/२२)

ॐ शुक्राङ्गरक्षुधबृहस्पति-शनैश्चरराहुकेतुसोमसहिता-

आदित्यपुरोगः सर्वे ग्रहाः प्रीयन्ताम् ॥

ॐ भगवान्नारायणः प्रीयताम् ॥ ॐ भगवान्पर्जन्यः प्रीयताम् ॥

ॐ भगवान्स्वामी महासेनः प्रीयताम् ॥

ॐ पुरोनुवाक्यया यत्पुण्यं तदस्तु ॥ ॐ याज्यया यत्पुण्यं
तदस्तु ॥ ॐ वषट् कारेण यत्पुण्यं तदस्तु ॥ ॐ प्रातः सूर्योदये
यत्पुण्यं तदस्तु ॥

पुण्याहवाचनप्रयोगः

पुण्याहकालान्वाचयिष्ये । (विप्राः) ॐ वाच्यताम् ॥

ब्राह्म्यं पुण्यमहर्यच्च सृष्टुत्पादनकारकम् ।

वेदवृक्षोद्भवं नित्यं तत्पुण्याहं ब्रुवन्तु नः ॥

यजमान -

भो ब्राह्मणाः! मह्यं सकुटुम्बिने महाजनान्नमस्कुर्वाणाय

आशीर्वचनमपेक्षमाणाय मया क्रियमाणस्य सग्रहमख (अमुक यज्ञारूप) कर्मणः पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु । इति यजमानः ।

ब्राह्मणाः -

‘ॐ अस्तु पुण्याहम्’ मन्दस्वरेण १।

‘ॐ अस्तु पुण्याहम्’ मध्यमस्वरेण २।

‘ॐ अस्तु पुण्याहम्’ उच्चस्वरेण ३।

(एवं त्रिः) इति ब्राह्मणाः ।

यजुः-

ॐ पुनन्तु मा । देवजुनाः पुनन्तु मनसु धियः ।

पुनन्तु विश्वा भूतानि जातवेदः पुनीहि मा ॥ (१९/३९)

पृथिव्यां मृद्धतायां तु यत्कल्याणं पुरा कृतम् ।

ऋषिभिः सिद्धगन्धर्वस्तत्कल्याणं ब्रुवन्तु नः ॥

यजमानो वदेत् -

भो ब्राह्मणाः मह्यं सकुटुम्बिने महाजनान्नमस्कुर्वाणाय

पुण्याहवाचनप्रयोगः

आशीर्वचनमपेक्षमाणाय मया क्रियमाणस्य सग्रहमख (अमुक यज्ञारव्य) कर्मणः कल्याणं भवन्तो ब्रुवन्तु ।

अस्तु कल्याणम् । (एवं त्रिः)

यजुः :- ॐ षथेमाँवाचंक्लयुणीमुवदानि जनैव्यह ।

ब्रह्मराजन्याभ्यात् शुद्धायु च अयोय च स्वायु चारणाय च ।

प्रियो देवानन्दकिञ्चिण्यै दातुरिह भूयासमुयम्मे कामुं

समृद्धतमुपं मादो नमतु ॥ (२६/२)

सागरस्य यथा वृद्धिर्महालक्ष्म्यादिभिः कृता ।

सम्पूर्णा सुप्रभावा च तां च ऋद्धिं ब्रुवतु नः ॥

भो ब्राह्मणाः मह्यं सकुटुम्बिने महाजनान्नमस्कुर्वाणाय

आशीर्वचनमपेक्षमाणाय मया क्रियमाणस्य सग्रहमख

(अमुकयज्ञार्थ) कर्मणः ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु ।

कर्म ऋद्धयताम् । (एवं त्रिः)

यजुः - सत्रस्य ऽत्र द्विरस्य गंभ्यं ऊर्योति रमृताऽअभृत् ।

दिवम्पृथिव्याऽअद्ययारुंहामाविदाम् देवान्तस्वर्ज्योतिः ॥ (८/५२)

स्वस्तिस्तु याऽ विनाशाख्या पूण्यकल्याणवृद्धिदा ।

विनायक प्रिया नित्यं तां च स्वस्ति ब्रूवन्तु नः ॥

भो ब्राह्मणः मह्यं सकुटुम्बिने महाजनान्नमस्कुर्वाणाय

आशीर्वचनमपेक्षमाणाय मया क्रियमाणस्य सग्रहमख (अमुक

यज्ञाख्य) अस्मै कर्मणि स्वस्तिं भवन्तो ब्रूवन्तु ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

आयुष्मते स्वस्ति (एवं त्रिः)

यजुः- स्वस्ति नुऽइन्द्रो वृद्धश्श्रवाहं स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाहं
। स्वस्ति नुस्ताकृश्युऽअरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्द्विधातु ॥
(२५/१९)

समुद्रमथनाञ्जाता जगदानन्दकारिका ।

हरिप्रिया च माङ्गल्या तां श्रियं ब्रुवन्तु नः ॥

भो ब्राह्मणाः मह्यं सकुटुम्बिने महाजनान्नमस्कुर्वाणाय
आशीर्वचनमपेक्षमाणाय मया क्रियमाणस्य सग्रहमख (अमुक
यज्ञारूप) कर्मणः श्रीः भवन्तो ब्रुवन्तु ।

अस्तु श्रीः (त्रिः)

यजुः :- ॐ मनसुः कामुमाकूतिं द्वाचः सुत्यमशीय ॥
पुशूनाञ्च रूपमन्तस्यु रसो यशुः श्रीः श्रयताम्मयि स्वाहा ॥
(३९/४)

संकल्पः :- मया कृतेऽस्मिन् पुण्याहवाचने न्यूनातिरिक्तो यो
विधिः स उपविष्ट ब्राह्मणानां वचनात् श्रीमहागणपतिप्रसादाच्च
सर्वः परिपूर्णोऽस्तु ॥

अस्तु परिपूर्णः ॥

अथाभिषेकः :-

(चत्वारी ब्राह्मणो यजमान के उपर अमृताभिषेक करें ।)

अभिषेके पत्नी वामतः- यजमानस्य वामभागे यजमानपत्नी

पुण्याहवाचनप्रयोगः

उपवेष्य अविधुराश्वत्वारो ब्राह्मणा दूर्वाम्रपलवैरुदङ्गुःखास्तिष्ठन्तोऽ
भिषिंचेषुः ।

पयं॑ पृथिव्याम्पयुऽत्रोषंधीषु पयो॑ दिव्युन्तरिक्षे॑ पयो॑ धाः ।

पयं॑स्वती॒हं प्रुदिशं॒॑ सन्तु॑ मह॒य्यं॑म् ॥ (१८/३६)

पश्चं॑ नुद्य॒॒ सरं॑स्वती॒मपियन्ति॑ सस्नौ॒तसः॒ ।

सरं॑स्वती॑ तु॑ पश्चुधा॑ सो॑ दुशेभं॑वत्सुरित्॑ ॥ (३४/११)

ब्रुणस्युत्तम्भं॑नमसि॑ ब्रुणस्य स्कम्भुसर्जनी॑ स्त्थे॑ ।

ब्रुणस्य॒॒त्तु॒सदं॒न्यसि॑ ब्रुणस्य॒॒त्तु॒सदं॒नमसि॑

ब्रुणस्य॒॒त्तु॒सदं॒नुमासी॑द ॥ (४/३६)

पुनन्तु॑ मा॑ । देवजुनाः॑ पुनन्तु॑ मनसा॑ धियं॒॑ । पुनन्तु॑ विश्वा॑
भूतानि॑ जातवेदहं॑ पुनीहि॑ मा॑ ॥ (१९/३९)

देवस्यं॑ त्वा॑ । सवितुः॑ प्रसुवेऽश्विनो॑र्बुहुभ्यां॑म्पुष्णो॑ हस्तां॑भ्याम् ।

सरं॑स्वत्यै॑ ब्रुचो॑ युन्तु॑र्ष्य॑त्रिये॑ दधामि॑ बृहस्पतेष्वा॑

साम्रांज्येनाभिषिंश्वाम्यसौ॑ । (९/३०)

देवस्यं॑ त्वा॑ सवितुः॑ प्रसुवेश्विनो॑र्बुहुभ्यां॑म्पुष्णो॑ हस्तां॑भ्याम् ।

सरं॑स्वत्यै॑ ब्रुचो॑ युन्तु॑र्ष्य॑त्रेणाग्नेः॑ साम्रांज्येनाभिषिंश्वामि॑ ॥

(१८/३७)

देवस्यं॑ त्वा॑ सवितुः॑ प्रसुवेश्विनो॑र्बुहुभ्यां॑म्पुष्णो॑ हस्तां॑भ्याम् ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

अुश्चिनोर्बैषंञ्चेनु तेजसे ब्रह्मवर्चुसायुभिषिंश्चामि सरस्वत्यै
भैषंञ्चेन वीष्यैयुन्नाद्यायुभिषिंश्चुमीन्द्रस्येन्द्रियेणु बलाय श्रियै
यशस्सुभिषिंश्चामि ॥ (२०/३)

विश्वानि देव सवितर्दुरुतानि परासुव । यद्गद्वन्तनुऽआसुव ।
(३०/३)

धुमुच्छदुग्निरिन्द्रो ब्रुहा देवो बृहस्पतिः ।

सचैतसो विश्वे देवा युजम्प्रावन्तु नहं शुभे ॥ (१८/७६)

त्वंष्विष्ठ दुशुषो नृः पांहि शृणुधी गिरः ।

रक्षा तोकमुत त्कमना' ॥ (१३/५२)

अन्नपुतेन्नस्य नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः ।

प्रप्त दुतारन्तारिषुऽञ्जनो धेहि ह्लिपदे चतुष्पदे ॥ (११/८३)

द्वौः शान्तिरुन्तरिक्षुदृ शान्तिः पृथिवी शान्तिरापुहं

शान्तिरोषधयुहं शान्तिः । बनुस्पतयुहं शान्तिर्विश्वे देवाः

शान्तिर्ब्रह्म शान्तिहं सर्वदृ शान्तिहं शान्तिरेव शान्तिहं सा मु

शान्तिरधि ॥ (३६/१७)

यतौयतहं सुमीहसु ततौ नोऽअभयङ्करु ।

शन्तिः कुरु प्रजाव्योभयनहं पशुव्यः ॥ (३६/२२)

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ सुशान्तिर्भवतु

सुरास्त्वामभिषिश्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।

वासुदेवो जगन्नाथस्तथा सङ्कर्षणो विभुः ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयाय ते ।
 आखण्डलोऽग्निर्भगवान्यमो वै नैर्ऋतिस्तथा ।
 वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः ॥
 ब्रह्मणा सहिताः सर्वे दिक्पालाः पान्तु ते सदा ।
 कीर्तिर्लक्ष्मीधृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा मतिः ।
 बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिःकान्तिस्तुष्टिश्च मातरः ।
 एतास्त्वामभिषिङ्गन्तु देवपत्न्यः समागताः ॥
 आदित्यश्चन्द्रमाभौमबुधजीवसितार्कजाः ।
 ग्रहास्त्वामभिषिङ्गन्तु राहुः केतुश्च तर्पिताः ॥
 ऋषयो मुनयो गावो देवमातर एव च ॥
 देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याश्चाप्सरसां गणाः ॥
 अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानो वाहनानि च ।
 औषधानि च रक्षानि कालस्यावयवाश्च ये ।
 सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा नदाः ।
 एतास्त्वामभिषिङ्गन्तु सर्वकामार्थसिद्धये ॥
 भगं ते वरुणो राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः ।
 भगमिन्द्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो दधुः ॥
 यत्ते केशेषु दौर्मार्ग्यं सीमन्ते यश्च मूर्धनि ।
 ललाटे कर्णयोरक्ष्योरापो निघन्तु ते सदा ।
 अभिषेकोस्तु ॥

पुण्याहवाचनप्रयोगः

अभिषेक कर्तुभ्यः ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणां दास्ये । तेन श्री
कर्माङ्गदेवताः प्रीयन्ताम् ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमदुच्यते पूर्णस्य पूर्णमादाय
पूर्णमेवावशिस्यते ॥ पुण्याहवाचनात्सर्वं कल्याणमस्तुतेगृहे ।
कीर्तिविर्यान्वित्वोभूत्वा जीवत्वं शरदांशतम् ॥ ततो ब्राह्मणाय
दक्षिणां दद्यात् ॥

ॐ परिपुर्णोस्तु विधिः ॥

॥ इति पुण्याहवाचनम् ॥

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

॥ गौर्यादिमातृकास्थापनम् ॥

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

तत्रादौ रक्तवस्त्रास्तृते भद्रपीठे सप्तदशगोधूमपुंजान् कृत्वा तदुपरि
पूर्णीफलानि निधाय अक्षतान् गृहीत्वा यथोक्तस्थानेषु गणेश
सहित मातृकाणाम् आवाहनं कुर्यात् ॥

तत्र क्रम -

गौरी पद्मा शर्ची मेधा सावित्री विजया जया ।

देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥

धृतिः पुष्टिः तथा तृष्टिः आत्मनः कुलदेवता ।

गणेशनाधिका ह्येता वृद्धौ पूज्याश्वतुर्दशः (षोडश) ॥

श्रीः लक्ष्मी धृति मेधास्वाहाप्रज्ञासरस्वती ।

मांगल्येषु प्रपूज्यन्ते सप्तैताः धृतमातरः ॥

(सगणेश मातृकाणां सप्तधृतमातृकाणाश्वैकतत्रेण पूजनम् कर्तव्यं
चेत् सगणेशगौर्यादिनामावाहनं कृत्वा श्रियादिसप्तधृतमातृकाणां
चावाहनं कृत्वा (प्रतिष्ठापन्)

“वसोर्धारासमन्वितसगणेशगौर्यामातृभ्यो नमः” यथा लाभोप्यार
पूजनम् जलमादाय अनेन पूजनेन वसोर्धारासमन्वित
सगणेशगौर्यादिमातरः प्रीयन्ताम् ।)

गणेश :-

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

हरिं॒ अ॒गुणाना॑न्त्वा गुणपंति॒६ हवामहे प्रियाणा॑न्त्वा प्रियपंति॒६

हवामहे निधीनान्त्वा निधिपंति॒६ हवामहे बसो मम ॥

आहमंजानि गर्भुधमा त्वमंजासि गर्भुधम् ॥ (२३/१९)

एकदन्तं शूर्पकर्णं सर्वविघ्रहरं सदा ।

त्रैलोक्यवन्दितं देवं गणेशं स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ भू०गणेशाय नमः । गणेशम् आवहयामि स्थापयामि ॥१॥

गौरी :-

ॐ आयङ्गौ॒ पृश्निरक्रमीदसंदन्मुक्तरंम्पुरः ।

पितरंश्च प्रयन्त्स्वं॑ । (३/६)

हिमाद्रितनयां देवीं वरदां भैरवप्रियाम ।

लंबोदरस्य जननीं गौरीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०गौर्यै नमः । गौरीम् आ०स्था० ॥२॥

पद्मा :-

ॐ हिरण्ण्यरूपाऽउषसो विरुक्तुभाविन्द्राऽउदिंथु॒६ सूर्यैश्च ॥

आरोहतंवरुण मित्रु गर्तुन्ततंश्चक्षाथुमदिंतिन्दितिंश्च मित्रोसु

वरुणोसि ॥ (१०/१६)

पद्माभां पद्मवदनां पद्मनाभोरुसंस्थितां ।

जगत्प्रियां पद्मवासां पद्मामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०पद्मायै नमः । पद्मामम् आ०स्था० ॥३॥

शची :-

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

ॐ कुदा चुन । स्तुरीरांसि नेन्द्रं सश्चसि दुशुषे' ॥

उपोपेन्नु मंघवुन्नयुऽङ्गन्नु तु दानंदेवस्यं पृच्यतऽआदित्येष्यस्त्वा

॥ (८/३)

ॐ निवेशनं सुङ्गमंनो वसूनुंविश्वा रुपाभिचंष्टे शर्चीभिः ॥

देवऽङ्गव सविता सुत्यधुर्मेन्द्रो न तस्त्थौ समुरे पंथीनाम् ॥

(१२/६६)

दिव्यरूपां विशालाक्षीं शुक्लकुंडलधारिणीम् ।

रक्तमुक्ताद्यलंकारां शर्चीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०शच्यै नमः । शर्चीम् आ०स्था० ॥४॥

मेधा :-

ॐ मेधाम्मे वरुणो ददातु मेधामुग्निः प्रुजापतिः ।

मेधामिन्द्रश्च वायुश्च मेधान्धुता ददातु मे स्वाहा ॥ (३२/१५)

मेधां विष्णुप्रियां नित्यं जगत्संमोहकारिणीम् ।

मम यज्ञे महाभागां मेधामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० मेधायै नमः । मेधाम् आ०स्था० ॥५॥

सावित्री :-

ॐ उपुयुमगृहीतोऽसि । सावित्रोसि चनुधाश्चनुधाऽअसि चनु

मयिं धेहि ॥ जिन्वं युज्ञजिन्वं युज्ञपतिम्भगाय देवाय त्वा सवित्रे

॥ (८/७)

जगत्सृष्टिकरीं धात्रीं देवीं प्रणवमातृकाम् ।

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

वेदगर्भा ऋ तुमर्यों सावित्रीं स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ भू०सावित्र्यै नमः । सावित्रीम् आ०स्था० ॥६॥

विजया :-

ॐ विञ्च्युन्धनुः कपुर्दिनो विशल्यो बाणवाँ२॥७उत ।

अनैशन्नस्यु याऽङ्गष्ठवऽअुभुरस्य निषङ्गुधिः ॥ (१६/१०)

सर्वास्त्रधारिणों देवीं सर्वाभरणभूषिताम् ।

सर्वदेवनुतां ध्यात्वा विजयां स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ भू०विजयायै नमः । विजयाम् आ०स्था० ॥७॥

जया :-

ॐ या तै । रुद्र शिवा तुनूरघोरापापकाशिनी ।

तया॑ नस्तुञ्च्चा॑ शन्तमयु॑ गिरिशन्तुभिचाँकशीहि ॥ (१६/२)

सुरारिमथिनों देवीं देवानामभयप्रदाम् ।

त्रैलोक्यवन्दितां देवीं जयामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० जयायै नमः । जयाम् आ०स्था० ॥८॥

देवसेना :-

ॐ देवानाम्भुद्वा॑ सुमुतिर्त्त॑जूयुतान्देवानां॑ रुतिरुभि॑ नु॒
निवर्त्तताम् । देवानां॑ सुकृत्यमुप॑सेदिमा॑ ब्रुयन्देवा॑ नु॒आयु॒
प्रतिरन्तु॑ जीवसे॑ ॥ (२५/१५)

मयूरवाहनां देवीं खङ्गशक्तिधनुर्धराम् ।

आवाहयेदेवसेनां तारकासुरमर्दिनीम् ॥

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

ॐ भू०देवसेनायैनमः । देवसेनाम् आ०स्था० ॥९॥

स्वधा :-

ॐ पितृब्यं॑ स्वधुयिब्यं॑ । स्वधानमं॑ पितामुहेब्यं॑
स्वधुयिब्यं॑ स्वधा नमु॑ं प्रपितामहेब्य॑ं स्वधुयिब्यं॑ स्वधा
नमं॑ । अक्ष्यन्पुष्टरोमीमदन्त पितरोतीतृपन्त पितरु॑ं पितरु॑ं
शुन्धेवम् ॥ (१९/३६)

कव्यमादाय सततं पितृभ्यो या प्रयच्छति ।

पितृलोकार्चितां देवीं स्वधामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०स्वधायै नमः । स्वधाम् आ०स्था० ॥१०॥

स्वाहा :-

ॐ स्वाहा॑ युज्ञम्मनंसु॑ं स्वाहोरोरुन्तरिक्षात्स्वाहा॑
द्यावा॑पृथिवीब्यु॑ त्वं स्वाहा॑ वातुदारंभे॑ स्वाहा॑ ॥ (४/६)

हविर्गृहीत्वा सततं देवेभ्यो या प्रयच्छति ।

तां दिव्यरूपां वरदां स्वाहामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० स्वाहायै नमः । स्वाहाम् आ०स्था० ॥११॥

मातरः :-

ॐ अदितिर्द्यौरदितिरुन्तरिक्षुमदितिमर्मुता स पिता स पुत्रः॑ ।
विश्वे॑ देवाअदितिः॑ पञ्चु जनाऽअदितिर्जुतमदितिर्जनित्वम् ॥
(२५/२३)

आवाहयाम्यहं मातृः सकला लोकपूजिताः ।

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

सर्वकल्याणरूपिण्यो वरदा दिव्यभूषिताः ॥

ॐ भू० मातृभ्यो नमः । मातृः आ०स्था० ॥१२॥

लोकमातरः :-

ॐ पृष्ठदश्वा मुरुतुहं पृश्निमातरहं शुर्भुषावानो ब्रिदथेषु
जग्गमयहं । अुग्निजित्वा मनवुहं सूरचक्षसो ब्रिश्वै नो
देवाऽअवुसागमन्निह ॥ (२५/२०)

आवाहयेलोकमातृर्जयन्तीप्रमुखाः शुभाः ।

नानाभीष्टप्रदाः शान्ताः सर्वलोकहितावहाः ॥

ॐ भू०लोकमातृभ्यो नमः । लोकमातृः आ०वा० ॥१३॥

धृति :-

ॐ घृष्टिरस्यपांग्नेऽअुग्निमादञ्जहि निष्क्रुव्यादेषु सुधा
देवुयजंबह ॥ ध्रुवमसि पृथिवीन्देष्टह ब्रह्मवनि त्वा
क्षत्रुवनि सजातुवन्युपदधामि ऋतृव्यस्य ब्रुधाय ॥ (१/१७)

सर्वहर्षकरों देवीं भक्तानामभयप्रदाम् ।

हर्षोत्कलास्यकमलां धृतिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०धृत्यै नमः । धृतिम् आ०स्था० ॥१४॥

पुष्टि :-

ॐ त्वष्टा॑ तुरीपोऽअद्वुतऽइन्द्राग्नी पुष्टिवर्द्धना ।
द्विपदु च्छन्दऽइन्द्रियमुक्षा गौर्न वयो दधुहं ॥ (२१/२०)

पोषयन्तीं जगत्सर्वं स्वदेहप्रभवाव्ययम् ।

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

बहुपुष्टिकर्णि देवों पुष्टिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०पुष्टयै नमः । पुष्टिम् आ०स्था० ॥१५॥

तुष्टि :-

ॐ बृहस्प्ततुऽअति यदुर्ष्वौऽअहांद्युमद्विभाति क्रतुंमुञ्जनैषु ॥

यद्वैदयुच्छवंसऽऋतप्रजातु तदुस्मासु द्रविंणन्धेहि चित्रम् ॥

(२६/३)

आवाहयामि तां तुष्टिं सूक्ष्मवस्त्रान्वितां ।

शुभाम् संतोषो भविता चात्र रक्षणायाध्वरे शुभे ॥

ॐ भू० तुष्टयै नमः । तुष्टिम् आ०स्था० ॥१६॥

आत्मन् कुलदेवता :-

अम्बुऽअम्बिकेम्बालिके न मा॑ नयति कश्चुन ।

ससंस्त्यश्वुकः सुभाद्विकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥ (२३/१८)

आत्मनो देवतां देवीमैश्वर्यसुखदायिनीम् ।

वंशवृद्धिकर्णि नित्यां धनदेवों कुलांबिकाम् ॥

ॐ भू०आत्मकुलदेवतायै नमः । आत्मकुलदेवताम् आ०स्था० ॥१७॥

प्रतिष्ठा :-

ॐ मनो॑ जुतिर्ज्ञुषतुमाञ्यस्य बृहस्पतिष्युज्ञमिमन्त-

नोत्त्वरिष्ट्युज्ञश्च समिमन्दधातु । विश्वे॑ देवासऽङ्गुह मादयन्तुमो

॥ इँम्प्रतिष्ठ ॥ (२/१३)

वैश्वदेवसंकल्पः

प्रतिष्ठा सर्वदेवानाम् मित्रावरुण निर्मिता ।

प्रतिष्ठान्ते करोन्यत्र मण्डले दैवतैः सह ॥

ॐ भू० गणेश गौर्यादिमातरः सुप्रतिष्ठिताः वरदाः भवत ॥

ॐ भू० गणेश गौर्यादिमातृभ्यो नमः ॥

इत्यनेन षोडशोपचारैः सम्पूजयेत् ॥

प्रार्थना :-

गौरी पद्मा शर्ची मेधा सावित्री विजया जया ।

देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥

धृतिः पुष्टिः तथा तृष्टिः आत्मनः कुलदेवता ।

गणेशोनाधिका ह्येता वृद्धौ पूज्याश्वतुर्दशः (षोडश) ॥

जलमादाय अनेन पूजनेन सगणेशगौर्यादिमातरः प्रीयन्ताम् ॥

॥ वैश्वदेवसङ्कल्पः ॥

अत्र प्रथमं विश्वदेवः ॥ तदभावे तञ्चनितदोषपरिहाराय तंदुलपात्रं

सघृतं सदक्षिणाकमाचार्याय वा वैश्वदेवकर्त्रे कस्मैचिद्वाह्निणाय

दद्यात् ॥ यथा - (यजमानो हस्ते सदक्षिणाकं सघृतं

तण्डुलपात्रं गृहीत्वा वदेत् -) अस्मिन् कर्मणि विहित

वैश्वदेवाकरणजनितप्रत्यवाय परिहारार्थं

वैश्वाकरणजनितफलप्राप्यर्थम् इदं सदक्षिणाकं सघृतं

तण्डुलपात्रम् आचार्याय (वा अमुकशर्मणे ब्राह्मणाय) अहं

वसोद्धरापूजनम्

दास्ये तेन वैश्वदेव करणजनितफलप्राप्तिद्वारा
प्रारीप्सितकर्मण्यधिकारसिद्धिरस्तु ॥

॥ इति वैश्वदेवसंकल्प ॥

॥ श्यादिसप्तवसोद्धरादेवतापूजनम् ॥

इष्टिकायां वा कुंकुमोपरि घृतेन सप्तरेखा उत्तरोत्तरक्रमेण कुर्यात्
॥

ध्यानम् :-

ॐ ब्रह्मोऽहं पुवित्रमसि शुतधारुं ब्रह्मोऽहं पुवित्रमसि सुहस्रधारम् ॥
देवस्त्वा सविता पुनातु ब्रह्मोऽहं पुवित्रेण शुतधारेण सुप्प्वा
कामधुक्षः ॥ (१/३)

श्रीः लक्ष्मी धृति मेधास्वाहाप्रज्ञासरस्वती ।

मांगल्येषु प्रपूज्यन्ते सप्तैताः घृतमातरः ॥

श्रीः :-

ॐ मनसुः कामुमाकूतिं ब्रुचः सुत्यमशीय ॥
पुशुनाञ्च रूपमन्तस्यु रसो यशुः श्रीः श्रयताम्मयि स्वाहा ॥
(३९/४)

सुवर्णपद्महस्तां तां विष्णोर्वक्षस्थले स्थिताम् ।

त्रैलोक्यवल्लभां देवीं श्रियमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० श्रीयै नमः श्रीयम् आ०स्था० ॥१॥

वसोद्धरापूजनम्

लक्ष्मी :-

ॐ श्रीश्च ते लुक्ष्मीश्च पत्न्यावहारुत्रे पुर्वे नक्षत्राणि
रूपमुश्विनौ व्यात्तम् ॥ इष्णन्निषाणुमुम्मङ्गिषाण
सर्वलोकम्मङ्गिषाण ॥

(३१/२२)

शुभलक्षणसंपत्रां क्षीरसागरसंभवाम् ।

चन्द्रस्यभगिर्नीं सौम्यां लक्ष्मीमावहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० लक्ष्म्यै नमः लक्ष्मीम् आ०स्था० ॥२॥

धृति -

ॐ इह रतिरिह रमद्धमिह धृतिरिह स्वधृतिः स्वाहा॑ ।

उपुसुजन्धुरुणम्मात्रे धुरुणो मातरुन्धयन् ।

रुयस्पोषमुस्मासु दीधरुत्स्वाहा॑ ॥ (८/५१)

संसारधारणपरां धैर्यलक्षणसंयुताम् ।

सर्वसिद्धिकरीं देवीं धृतिमावहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० धृत्यै नमः धृतिम् आ०स्था० ॥३॥

मेधा -

ॐ मुधाम्मे ब्रुणो ददातु मुधामुग्निः प्रुजापतिः ॥

मुधामिन्द्रश्च ब्रुयुश्च मुधान्धुता ददातु मे स्वाहा॑ ॥ (३२/१५)

सदसत्कार्यकरणक्षमां बुद्धिविशालिनीम् ।

मम कार्ये शुभकरीं मेधामावहयाम्यहम् ॥

वसोद्धरापूजनम्

ॐ भू० मेघायै नमः मेघाम् आ०स्था० ॥४॥

स्वाहा -

ॐ स्वाहा॑ प्राणेष्व्यु॒ ह साधिपतिकेष्व्यु॒ । पुथिव्यै स्वाहाग्न्ये
स्वाहान्तरिक्षायु स्वाहा॑ ब्रुयवे स्वाहा॑ । दिवे स्वाहा॑ सूर्यायु
स्वाहा॑ ॥ (३९/१)

प्राणायुस्वाहा॑ पानायुस्वाहा॑व्युनायुस्वाहा॑ ।

चक्षुषुस्वाहा॑श्वोत्रायुस्वाहा॑ ब्रुचेस्वाहा॑ मन॑से स्वाहा॑ ॥

ॐ भू०स्वाहायै नमः स्वाहाम् आ०स्था० ॥५॥

प्रज्ञा -

ॐ यत्प्रज्ञानंमुत चेतो॑ धृतिंश्च यज्ञोतिरुन्तरुमृतम्प्रजासु॑ ॥
यस्मान्नऽत्रृते किञ्चुन कर्म क्लियते तन्मु॑ मन॑ः
शिवसङ्कल्पमस्तु॑ ॥ (३४/३)

प्रणवस्यापिजननी॑ रस नाग्रस्थितां सदा ।

प्रागल्भ्यदात्री॑ चपलां प्रज्ञा मावाहयामहम् ॥

ॐ भू०प्रज्ञायै नमः प्रज्ञाम् आ०स्था० ॥६॥

सरस्वती -

ॐ पावुकानु॒ ह सरस्वती॑ बाजैभिर्वृजिनी॑वती॑ ।
युज्ञंब॑ष्टु धियाव॑सु॒ ह ॥ (२०/८४)

प्रणवस्यैव जननी॑ रसनाग्रस्थितां सदा ।

श्वेतपद्मासनां देवी॑ वाणीमावाहयाम्यहम् ॥

अथायुप्यमंत्रजपः

ॐ भू० सरस्वत्यै नमः सरस्वतीम् आ०स्था० ॥७॥

(प्रतिष्ठापन पूजनम् लाभोच्चार पूजनम्) -

अनेन पूजनेन श्रीयादिसप्तधृतमातरः प्रीयन्ताम् ॥

॥ इति गौर्यादिमातृकास्थापनप्रयोगः ॥

॥ अथायुप्यमंत्रजपः ॥

जलमादाय - ततः करिष्यमाण कर्मणि आयुष्याभिवृद्धिर्थं
ब्राह्मण द्वारा अथायुप्यमंत्र जप कर्माहं करिष्ये
विप्रा हस्ते अक्षतान् गृहीत्वा ॥

ॐ आयुष्युंवर्चुस्यु० रुयस्पोषुमौम्हिंदम् ॥

इद० हिरण्णयुंवर्चस्वुज्ञैत्रायाविशतादु माम् ॥ (३४/५०)

न तद्वक्षांत्सु न पिंशुचास्तरन्ति देवानामोजः प्रथमुजल्ह्येतत्

। यो बिभर्ति दाक्षायुण० हिरण्णयु० सदेवेषु कृणुते दीर्घमायु०
स मनुष्येषु कृणुते दीर्घमायु० ॥ (३४/५१)

यदाबंद्धन्दाक्षायुणा हिरण्णयु० शुतार्नीकाय सुमनुस्यमानाः ॥

तन्मुऽआबंद्धामि शुतशारदुयायुष्माङुरदृष्ट्यथासम् ॥

(३४/५२)

रोगानशेषानपहंसि तुष्टा रुष्टा तु कामान् सकलानभीष्टान् ।

त्वामाश्रितानां न विपन्नराणां । त्वामाश्रिता ह्याश्रयतां प्रयान्ति ॥

एतत्कृतं यत्कदनं त्वयाऽद्य धर्मद्विषां देवि! महासुराणाम् ॥

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

रूपैरनेकैर्बहुधाऽत्ममूर्तिम् । कृत्वाम्बिके तत्पकरोति काऽन्या ॥
 विद्यासु शास्त्रेषु विवेकदीपे ष्वाद्येषु वाक्येषु च का त्वदन्या ।
 ममत्वगर्तेऽतिमहान्धकारे बिभ्रामयत्येतदतीव विश्वम् ॥
 रक्षांसि यत्रोग्रविषाश्च नागा यत्राऽरयो दस्युबलानि यत्र ।
 दावानलो यत्र तथाऽब्धिमध्ये तत्रस्थिता त्वं परिपासि विश्वम् ॥
 विश्वेश्वरि ! त्वं परिपासि विश्वं विश्वात्मिका धारयसीति विश्वम्
 ।
 विश्वेशवन्या भवती भवन्ति विश्वाश्रया ये त्वयि भक्तिनम्राः ॥
 देवि ! प्रसीद परिपालय नोऽरिभीतेर्नित्यं यथाऽसुरवधादधुनैव
 सद्यः ।
 पापानि सर्वजगतां प्रशमं नयाशुउत्पातपाकजनितांश्च महोपसर्गान्
 ॥
 आयुष्यम् आयुष्यम् आयुष्यम् आयुष्याभिवृद्धिरस्तु ॥ इत्यक्षतान्
 यजमानमूर्धि निःक्षिपेयुः ॥

॥ अथ नान्दीश्राद्धप्रयोगः ॥

(अगर माता हयात है और पिता नहि है तो जनकस्य शब्द
 जोड़कर संबोधन करे जैसे गोत्राः जनकस्य पितृपितामह० ॥)

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

(दाहिने हाथ मे दूर्वा ले और बाये हाथ से आचमनी मे जल लेकर दाहिने हाथ मे जो दूर्वा है उसके उपर जल छोडे क्रम के अनुसार दूर्वा पर पदार्थ रखते जाए जेसे पहले यव रखिये एसा सभी उपचार में बताया है)

आचम्य प्राणानायम्य -

क्षणदान - यवान्नृहीत्वा - (जल अर्पित करें)

(दाहिने हाथ में रखी हुई दूर्वा से प्रथम पर, यव-दूर्वा युक्त जल अर्पित करना है)

ॐ सत्य वसुसंजकानां विश्वेषां देवानां नान्दी मुखानाम्
अद्यकर्तव्यप्रधान सङ्कल्पोक्तकर्माङ्गसाङ्कल्पिक
नान्दीश्राद्धे भवद्द्ययां क्षणःक्रियताम् ॥

इति यवान्निक्षिप्य ॥

(यजमान बोले) प्राप्तुवन्तु भवन्तः ॥

(ब्राह्मण प्रतिवचन दे) प्राप्तवाव ॥

यवान्नृहीत्वा -

(दाहिने हाथ में रखी हुई दूर्वा से द्वीतीय पर, यव-दूर्वा युक्त जल अर्पित करना है)

गोत्राणां नान्दीमुखानां पितृपितामहप्रपितामहानां सपलीकानाम्
अद्यकर्तव्यप्रधानसङ्कल्पोक्तकर्माङ्गसाङ्कल्पिकनान्दीश्राद्धे भवद्द्ययां
क्षणः क्रियताम् ॥ इति यवान्निक्षिप्य ॥

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

(यजमान बोले) प्राप्नुतां भवन्तौ ॥

(ब्राह्मण प्रतिवचन दे) प्राप्नवाव ॥

यवान्नृहीत्वा -

(दाहिने हाथ में रखी हुई दूर्वा से तृतीय पर, यव-दूर्वा युक्त जल अर्पित करना है)

द्वितीयगोत्राणां नान्दीमुखानां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमाता-
महानां सपलीकानाम् अद्यकर्तव्यप्रधान सङ्कल्पोक्तकर्माङ्ग-
साङ्कल्पिकनान्दीश्राद्धे भवद्दयां क्षणः क्रियताम् ॥
इति यवान्निक्षिप्य ॥

(यजमान बोले) प्राप्नुतां भवन्तौ ॥

(ब्राह्मण प्रतिवचन दे) प्राप्नवाव ॥

पाद्यदानम् - (जल अर्पित करें)

नान्दीमुखाः सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः । (ॐ भूर्भुर्वः स्वः)

इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपलीकाः नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुर्वः स्वः) इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

द्वितीयगोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपलीकाः नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुर्वः स्वः) इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

सङ्कल्पः - अद्यपूर्वोच्चरित० शुभपुण्यातिथौ कर्माङ्गत्वेन
साङ्कल्पविधिना नान्दीश्राद्धं करिष्ये ॥

आसनदानम् - (दर्भ अथवा पुष्प का आसन अर्पित करें)

सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं
व आसनम् सुखासनं नान्दीश्राद्ध क्षणौ क्रियेताम् ।
तथैति विप्रो ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपलीका नान्दीमुखाः (ॐ
भूर्भुवः स्वः) इदं आसनम् । सुखासनं ॥

द्वितीयगोत्रा मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपलीका
नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इद आसनम् । सुखासनं ॥

गन्धादिदानम् - (सर्व उपचार अर्थे गन्ध पुष्प अर्पित करें)

सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं
वो गन्धाद्यर्चनंस्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपलीका नान्दीमुखाः ।

इदं वो गन्धाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

द्वितीयगोत्रा मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपलीका
नान्दीमुखाः । इदं वो गन्धाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

भोजननिष्क्रयद्रव्यदानम् - (भोजन निष्क्रिय अर्थे आमान्न
(काचु सिधुं) अथवा दक्षिणा अर्पित करें ।)

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा नान्दीमुखाः ।

युग्मब्राह्मणभोजनपर्यात्मन्नं वा तन्निष्क्रयीभूतम् किञ्चिद्

हिरण्यं दत्तं अमृतरूपेण वः स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपलीका नान्दीमुखाः ।

युग्मब्राह्मणभोजनपर्यात्मन्नं वा तन्निष्क्रयीभूतम् किञ्चिद्

हिरण्यं अमृतरूपेण वः स्वधा संपद्यतां वृद्धिः ॥

द्वितीयगोत्रा मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपलीका

नान्दीमुखाः । युग्मब्राह्मणभोजनपर्यात्मन्नं वा तन्निष्क्रयीभूतम्

किञ्चिद् हिरण्यं दत्तं अमृतरूपेण वः स्वधा संपद्यतां वृद्धिः ॥

सक्षीरयवमुदकदानम् - (पय-जल और यव मिश्रित करके

अर्पित करें)

नान्दीमुखाः सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः प्रीयन्ताम् ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपलीका नान्दीमुखाः प्रीयन्ताम्

॥

द्वितीय गोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपलीका:

नान्दीमुखाः प्रीयन्ताम् ॥

आशीर्ग्रहणम् -

(अब यजमान ब्राह्मण द्वारा पितृ आशीर्वाद ग्रहण करे ।)

प्रथम यजमान ब्राह्मणो को विनती पूर्वक नमस्कार करें और

कहे-ॐ अघोराः पितरः सन्तु । मेरे पितृ सोम्यरूप वाले हो ।

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

ॐ सन्त्वधोराः पितरः । ब्राह्मण आशीर्वाद देते हुए कहते हैं की आपके पितृ देवता सोम्यरूप वाले हो ।

ॐ गोत्रन्नोऽभिवर्द्धताम् । य० मेरे कुल में वंश की वृद्धि हो ।

ॐ अभिवर्द्धतां वो गोत्रम् । ब्रा० आपके कुल वंश वृद्धि हो ।

ॐ दातारो नोऽभिवर्द्धताम् । य० मेरे कुल में धनाश्रय देने वालों की वृद्धि हो ।

ॐ अभिवर्द्धन्तां वो दातारः । ब्रा० आपके कुल में धनाश्रय देने वालों की वृद्धि हो ।

ॐ वेदाश्च नोऽभिवर्द्धन्ताम् । य० मेरे कुल में वेद ज्ञानादि की वृद्धि हो ।

ॐ अभिवर्द्धन्तां वो वेदाः । ब्रा० आपके कुल में वेद ज्ञानादि की वृद्धि हो ।

ॐ सन्ततिनोऽभिवर्द्धताम् । य० मेरे कुल में संतति की वृद्धि हो ।

अभिवर्द्धतां वः सन्ततिः । ब्रा० आपके कुल में संतति की वृद्धि हो ।

ॐ श्रद्धा च नो माव्यगमत् । य० मेरे कुल में सभी अचल श्रद्धावान हो ।

ॐ माव्यगमद्वः श्रद्धा । ब्रा० आपके कुल में सभी अचल श्रद्धावान हो ।

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

ॐ बहुदेयं च नोऽस्तु । य० मेरे कुल में सभी को इतनी द्रव्य की प्राप्ति हो के सभी को दान दे सके ।

अस्तु वो बहुदेयम् । ब्रा० आपके कुल में इतना द्रव्य मिले की दान दे सके ।

ॐ अन्नं च नो बहु भवेत् । य० मेरे कुल में अन्न का भण्डार सदा के लिए भरपूर रहें ।

ॐ भवतु वो बहून्नम् । ब्रा० आपके कुल में अन्न का भण्डार सदा के लिए भरपूर रहें ।

ॐ अतिर्थींश्च लभेमहि । य० हमारे यहा अतिथि को सत्कार करने का लाभ मिले ।

ॐ अतिर्थींश्च लभध्वम् । ब्रा० आपके कुल मे अतिथियो को सत्कार करने का लाभ मिलेगा ।

ॐ याचितारश्च नः सन्तु । य० मेरे यहा याचक आये यानी मेरे पास धन मांगने आए या कुछ भी काम के लिए आए जो याचक मेरे पास आए उनको मैं दे सकु इतना मेरे पास प्राप्त हो ।

ॐ सन्तु वो याचितारः । ब्रा० यह वचन आपका सत्य हो ।

ॐ एता आशिष सत्याः सन्तु । य० आप के द्वारा दिये गये आशीर्वचन सत्य हो ।

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

ॐ सन्त्वेताः सत्या आशिषः । ब्रां हमारे द्वारा दिये गये आशिष सत्य होंगे ।

(अब नीचे तीन बार जल रखें)

दक्षिणादानम् - (द्राक्ष आमला और यव)

सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो नान्दीमुखेभ्यः कृतस्य नान्दीश्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्धयर्थं द्राक्षामलकयवमूलनिष्कर्यीभूतां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥

गोत्रेभ्यः पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः सप्तनीकेभ्यो नान्दीमुखेभ्यः कृतस्य नान्दीश्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्धर्थं द्राक्षामलकयवमूल-निष्कर्यीभूतां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥

द्वितीयगोत्रेभ्यो मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः सप्तनीकेभ्यो नान्दीमुखेभ्यः कृतस्य श्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्धयर्थं द्राक्षामलकयवमूलनिष्कर्यीभूतां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥ 'नान्दीश्राद्धं संपन्नम्' । इति ब्राह्मणान् प्रार्थयेत् 'सुसंपन्नम्' इति ब्राह्मणः प्रति वदेयुः ॥

ॐ पितृब्यं द्वितीयब्यं । स्वधानमं पितामुहेब्यं द्वितीयब्यं द्वितीयब्यं । स्वधा नमः प्रपितामहेब्यः स्वधुयिब्यं द्वितीयब्यं । अवक्षण्यिपुष्टरोमीमदन्त पितरोतीतृपन्त पितरुः पितरुः शुन्ध्यं ॥ (१९/३६) पिता पितामहश्वैव तथैव प्रपितामहः । मातामहस्तत् पिता च प्रयच्छन्तु सुमंगलम् ॥

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

विसर्जन-

ॐ बाजैवाजेवत बाजिनो नु धनेषु विष्णाऽअमृताऽकृतज्ञाह ।

अुस्य मद्धुः पिबत मुदयद्धन्तुसा यात पुथिभिर्देवुयानैह ॥

(९/१८)

अनुब्रज्य - (जल कि प्रदक्षिणा करे ।)

ॐ आ मु बाजस्य प्रसुवो जगम्युदेमे द्यावापृथिवी विश्वरूपे
।

आ मां गन्ताम्पितरां मुतसु चा मु सोमोऽअमृतुत्वेनं गम्यात्
॥ (९/१९)

जलमादाय -

अनेन नान्दीश्राद्धकर्मकृतेन नान्दीमुख पितरः प्रियन्ताम्

जलमादाय -

मयाऽचरितेऽस्मिन्साङ्कल्पिकनान्दीश्राद्धे न्यूनातिरिक्तो यो
विधिः स उपविष्टब्राह्मणानां वचनात् श्रीनान्दीमुख प्रसादाच्च सर्वः
परिपूर्णोऽस्तु इति भवन्तो ब्रुवन्तु ॥ अस्तु परिपूर्णः ॥ इति ॥

॥ इति नान्दीश्राद्धप्रयोगः ॥

आचार्यादित्रत्विग्वरणम्

॥ आचार्यादित्रत्विग्वरणम् ॥

अथ अर्द्धवंदनम् -

एकस्मिन् ताम्रपात्रे, कांस्यपात्रे वा शरावे आपः क्षीरं कुशाग्राणि
दधि चन्दनम् अक्षताः दूर्वा सर्षपाश्वेत्यष्ट- द्रव्याणि निक्षिप्य। एक
कांस्य पात्र में जल, दुध, दर्भ, दही, चंदन, चावल, दुर्वा,
सर्षप रखे उसके उपर दुसरा कांस्य पात्र अधोमुख रख कर
रक्तसूत्र से वेष्टन करे इस तरह अर्द्ध का निर्माण करे ।

पात्रान्तरेण पिधाय रक्तसूत्रेण संवेष्टय तत् साचार्यविप्राः
(आचार्य और विप्र तीन बार ॐ पुण्याहं शब्द का उच्चारण करे
।) पुण्याहमितित्रिवर्दन्तः ।

(यजमान के हाथ में अर्द्ध पात्र दे ।) यजमानहस्ते दद्युः ।
(पत्नी के हाथ में स जल कलश दे ।) पत्नीहस्ते कलशं च
दद्युः ॥

(पति-पत्नी अपने आसन पर खड़े रहे और पति का मुख
(यजमान) उत्तर की तरफ रहे, पत्नी का मुख पूर्व की ओर
रहे इस तरह खड़े रहे ।)

सपत्नीको यजमानः स्वासनादुत्थाय ब्राह्मणान्प्रार्थयेत् -

ब्राह्मणप्रार्थना -

आयुरारोग्यपुत्रादि - सुखश्रीप्राप्तये मम ।

आचार्यादित्रत्विग्वरणम्

आपद्विघ्नविनाशाय शत्रुबुद्धिक्षयाय च ॥

विशेष कान्य होमे न सहितं समिदादीभि ।

सग्रहमख होमात्मक अमुककर्मणि यूयम् प्रसिद्ध ॥

स्वागतं वो द्विज श्रेष्ठा मदनुग्रहकारकाः ।

अयमर्घ इदं पाद्यं भवद्द्विः प्रतिगृह्यताम् ॥

(ब्राह्मण उच्चारण करे)

अन्यः कश्चिद् ब्राह्मणः वदति-

(ब्राह्मण बोले)

अर्धोऽर्धोऽर्धः ।

यजमानो वदेत्-

(अब यजमान बोले)

प्रतिगृह्यताम् ।

इत्युक्ता ब्राह्मणहस्ते तदग्रे वा अर्धं स्थापयेत् ॥ (यजमान अर्ध्य पात्र को विप्रच (आचार्य) के हाथ में प्रदान करे अथवा विप्र (आचार्य) के सामने रखे इसके पश्चात् विप्र (आचार्य बोले) प्रतिगृह्णामी ॥ इति विप्रा वदेयुः ॥

आचार्यादित्रत्विग्वरणम् -

(यजमान के दाहिने हाथ में पूर्णीफल रखकर बाएं हाथ को हृदय पर रखे ।) यजमानः हस्ते पूर्णीफलं गृहीत्वा विप्रस्य दक्षिणजानुमालभ्य वदेत् -

आचार्यादित्विग्वरणम्

(संकल्प करके **आचार्य का वरण करे । गोत्रोच्चार करे ॥ ॥**)

आचार्यवरण -

अमुकगोत्रोऽमुकप्रवरोऽमुकशाखाध्यायीअमुकशर्मा (वर्मा/गुप्तः)
 यजमानोऽहं (सप्तर्णीकोऽहम्)अमुकगोत्रममुकप्रवरं अमुकवेदा
 अमुक शाखाध्यायिन अमुकशर्माणं अस्मिन् अमुकयागकर्मणि
 आचार्य त्वामहं वृणे इति वदन् अक्षतान्त्राह्मणहस्ते दद्यात् ।
 ततो विप्रो यजमानेन दत्तानक्षतान्गृहित्वा 'वृतोऽस्मी' ति वदेत् ॥
 ॐ व्रुतेनं दीक्षामांप्नोति दीक्षयांप्नोति दक्षिणाम् ॥
 दक्षिणा श्रुद्धामांप्नोति श्रुद्धयां सुत्यमांप्यते ॥ (१९/३०)
 (आचार्य की पूजा करे) ततो यजमानो वृतायाचार्याय एतत्ते
 पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनम् एष तेऽर्घः ॥ इति हस्ते अर्घं
 च दत्वा गन्धादिभिस्तं संपूज्याचारात्रक्तसूत्रेणाचार्यहस्ते
 कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ ॐ यदावन्धन्दाकक्षायुणा हिरण्णयै
 शुतानीकाय सुमनुस्यमानाहं ॥ तन्मुऽआबद्धामि
 शुतशारदायायुष्माङ्गुरदृष्टिष्ठासम् ॥ (३४/५२)

आचार्य - प्रार्थना

आवाहयाम्यहं विप्राचार्य यज्ञकारिणम् ।
 पुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्रार्थपारगम् ॥
 आचार्यस्तु यथा स्वर्गे शक्रादिनां बृहस्पतिः ।
 _____ यज्ञेऽस्मिन्नाचार्य स्त्वं तथा भव ॥

आचार्यादिकृतिग्वरणम्

यावत्कर्म समाप्येत ताव त्वमाचार्यो भव ॥

आचार्यो वदेत् - भवामि

प्रारब्धस्त्वप्रसादेन निर्विघ्नं मे भवित्विति ।

ॐ बृहस्स्पतुऽअति यदच्छौऽअहांद्युमद्विभाति क्रतुमुञ्जनेषु ।

यद्दीदयच्छवसऽकृतप्रजातु तदुस्मासु द्रविणन्धेहि चित्रम् ॥

(२६/३)

ततो ब्रह्माणं वृणुयात् -

यजमानः

साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य स्वगोत्रोचार
पूर्वकम् 'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवरान्वितं शुक्लयजुर्वेदान्तर्गत
बाजिमाध्यन्दिनीयशाखाध्यायिनम् अमुकशर्माणं ब्राह्मणम्
अस्मिन्सग्रहमख _____ कर्मणिब्रह्मत्वेनत्वामहंवृणे'
इत्युक्ताविप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात् । अक्षतानादाय 'वृतोऽस्मी'
तिविप्रोवदेत् ॥

ॐ व्रुतेन दीक्षामांप्लोति दीक्षयांप्लोति दक्षिणाम् ॥

दक्षिणा श्रुद्धामांप्लोति श्रुद्धयां सुत्यमांप्यते ॥ (१९/३०)

यजमानः वृताय ब्रह्मणे एतते पाद्यं पादप्रक्षालनम् एषतेऽर्घः
इत्युक्ता हस्ते अर्घदत्त्वागन्धादिभिस्तंसंपूज्यतस्य हस्ते
कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ ॐ यदाबन्धन्दाक्षायुणा० ॥ ततः

आचार्यादिकृतिग्वरणम्

प्रार्थयेत् ॥ यथा चतुर्मुखो ब्रह्मा सर्वलोक पितामहः । तथात्वं
ममयज्ञेऽस्मिन्ब्रह्माभव द्विजोत्तम ॥ 'भवामी'तिविप्रोवदेत् ।
ॐ ब्रह्मं यज्ञानम्प्रथमम्पुरस्तुद्वि सौमुतः सुरुचो व्रेनऽआवह ॥
स बुध्याऽउपुमाऽअस्य विद्वाः सुतश्च योनिमसंतश्च विवेद ॥

(१३/३) ततः कर्मणो निर्विघ्नतासिद्धयर्थगणपतिमंत्र जपार्थ
गाणपत्यंवृणुयात् ॥

यजमानः साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य
स्वगोत्रोच्चार पूर्वकम् 'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवरान्वितं
अमुकवेदशाखाध्यायिनम् अमुकशर्माणं ब्राह्मणम्
अस्मिन्सग्रहमख _____ कर्मणि गाणपत्यत्वेनत्वामहंवृणे'
इत्युक्ताविप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात् । अक्षतानादाय
'वृतोऽस्मी'तिविप्रोवदेत् ॥

ॐ व्रुतेनं दीक्षामांप्लोति दीक्षयांप्लोति दक्षिणाम् ॥
दक्षिणा श्रुद्धामांप्लोति श्रुद्धयां सुत्यमांप्लयते ॥ (१९/३०)
यजमानो 'वृतायगाणपत्याय एत्तेपाद्यं पादप्रक्षालनम्' एषतेऽर्घः
इत्यर्घं हस्ते दत्त्वागन्धादिभिस्तं संपूज्य तस्यहस्ते कङ्कणबन्धनं
कुर्यात् ॥ ॐ षदाबन्धन्दाकक्षायुणा० ॥ ततो यजमानः प्रार्थयेत्
॥ वाञ्छितार्थफलावास्यतोऽसिसुरासुरैः ॥
निर्विघ्नंक्रतुसंसिद्धयैत्वामहंगणपंवृणे ॥

आचार्यादित्रत्विग्वरणम्

हरिं॒ ॐ गुणानान्त्वा गुणपंतिः॑ हवामहे प्रियाणान्त्वा
 प्रियपंतिः॑ हवामहे निधीनान्त्वा॑ निधिपंतिः॑ हवामहे व्रसो मम
 ॥ आहमंजानि गर्भुधमा त्वमंजासि गर्भुधम् ॥ (२३/१९)

सदस्यवरणम् ॥ यजमानः

साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य
 स्वगोत्रोच्चारपूर्वकम् 'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवरान्वितं
 अमुकवेदशाखाध्यायिनम् अमुकशर्माणंब्राह्मणम्
 अस्मिन्स्ग्रहमख_____ कर्मणि सदस्यत्वेनत्वामहंवृणे' इत्युक्ता
 विप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात । नादाय 'वृतोऽस्मी'तिविप्रोवदेत् ॥
 ॐब्रुतेन० ।

ततो यजमानो वृताय सदस्याय एतत्तेपाद्यं पादप्रक्षालनम्,
 एषतेऽर्घ'इत्यर्घहस्तेदत्वागन्धादिभिस्तंसंपूज्य तस्यहस्ते
 कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ ॐ यदाबन्धन्दाकक्षायुणा० ॥ ततो
 यजमानः प्रार्थयेत् ॥ कर्मणा मुपदेष्टारं सर्वकर्म विदुत्तमम् ।
 कर्मिणं वेदतत्त्वज्ञं सदस्यं त्वा महंवृणे ॥

ॐ सदंसुस्प्तिमद्भुतम्प्रियमिन्द्रस्यु काम्यम् ॥

सुनिम्मुधामंयासिषुलुं स्वाहा॑ ॥ वृतोऽस्मि ॥ (३२/१३)

यजमानः साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य
 स्वगोत्रोच्चारपूर्वकम् 'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवरान्वितं

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

अमुकवेदशाखाध्यायिनम् अमुकशर्माणंब्राह्मणम्

अस्मिन्स्त्रिग्रहमख _____ कर्मणि सर्वोपद्रष्टवेनत्वामहंवृणे

‘इत्युक्ता विप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यातनादाय ‘वृतोऽस्मी’तिविप्रोवदेत् ॥

ॐ व्रुतेन० । यजमानो ‘वृतायएतत्तेपाद्यं पादप्रक्षालनम्,

एषतेऽर्घ’ इत्यर्घहस्तेदत्वागन्धादिभिस्तंसंपूज्य तस्य हस्ते

कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ ॐ षदाबन्धन्दाकक्षायुणा० ॥ ततो

यजमानः प्रार्थयेत् ॥

भगवन् सर्वकर्मज्ञ सर्वधर्मभूतां वर ।

_____ मम यज्ञेऽस्मिन्नुपद्रष्टा भव द्विज ॥

॥ ततो अष्टौ द्वारपालान वृणुयात् ॥

तत्र पूर्वद्वारे होमकाले ऋग्वेदस्य सूक्त जपार्थं द्वौ ऋग्वेदिनो
विप्रो वृणुयात् ॥

अद्यअस्मिन्स्त्रिग्रहमख _____ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः

अमुकगोत्रं अमुकप्रवर ऋग्वेदान्तर्गतामुकशाखाध्यायिनम्

अमुकशर्माणं ब्राह्मणम् त्वां अहं वृणे ।

त्वामहंवृणे इत्युक्ता पूर्णीफलं दद्यात् पूर्णीफलं गृहीत्वा विप्रो
वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥

ॐव्रुतेन० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्य० ॥ एष तेऽर्घः ।

ॐ अग्नि मिले पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम्

होतारं रत्नधातमम् एवं द्वितीयं वृणुयात् ॥ इत्यनेन गन्धादिभिः

आचार्यादिकृतिग्वरणम्

सम्पूर्ज्य कङ्कणबन्धनम् ॐ यदाबन्ध० ॥

ततो दक्षिणद्वारे यजुर्वेदस्य सूक्तजपार्थद्वयोर्विप्रयोर्वरणम्

अद्यअस्मिन्स्त्रियमन्तर्मनम् ॥ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः

‘अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवर अमुकवेद अमुकश० दक्षिण द्वारे
यजुर्वेद सूक्त जपार्थं त्वां अहं वृणे’ ।

त्वामहंवृणे इत्युक्ता पूर्णीफलं दद्यात् पूर्णीफलं गृहीत्वा विप्रो
वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥

ॐब्रुतेन० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्य० ॥ एष तेऽर्थः ॥

इषे त्वोर्जे त्वा ब्रायवं स्थ देवो वं ः सविता प्रार्पयतु

श्वेष्टुतमायु । कर्मणु ऽआप्यायद्वमग्न्युऽङ्गन्द्राय

भागम्प्रुजावंतीरनमीवाऽअंयुक्त्वा मा वं स्तुनऽर्द्धशतु माघशृष्टिसो
द्वुवाऽअस्मिन्नोपतौ । स्यात बुद्ध्वीर्यंजमानस्य पुशून्पाहि ॥

(१/१)

इत्यनेन गन्धादिभिः सम्पूर्ज्य कङ्कणबन्धनम् ॐ यदाबन्ध० ॥

ततः पश्चिमद्वारे सामवेद सूक्त जपार्थं द्वयोर्विप्रयोर्वरणम् कुर्यात्

अद्यअस्मिन्स्त्रियमन्तर्मनम् ॥ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः

‘अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवर अमुकवेद अमुकश० दक्षिण द्वारे
सामवेद सूक्त जपार्थं त्वां अहं वृणे’ ।

त्वामहंवृणे इत्युक्ता पूर्णीफलं दद्यात् पूर्णीफलं गृहीत्वा विप्रो

वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥ ॐब्रुतेन० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्य० ॥ एष

आचार्यादित्रत्विग्वरणम्

तेऽर्धः ॥ अग्न आ याहि वीतये गृणानो हव्यदातये नि होता सत्सि बर्हिषि । इत्यनेन गन्धादिभिः सम्पूज्य कङ्कणबन्धनम् ॐ यदाबन्ध० ॥

ततः उत्तरद्वारेऽर्थर्ववेद सूक्त जपार्थे द्वयोर्विप्रयोर्वरणम् कुर्यात् अद्य अस्मिन्स्त्रहमख _____ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः ‘अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवर अमुकवेद अमुकश० दक्षिण द्वारे अर्थर्ववेद सूक्त जपार्थे त्वां अहं वृणे’ ।

इत्युक्ता पूर्णीफलं दद्यात् पूर्णीफलं गृहीत्वा विप्रो वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥ ॐ ब्रुतेन्न० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्य० ॥ एष तेऽर्धः ॥ ॐ शन्नो दुवीरुभिष्ट्युऽआपो भवन्तु पीतये ॥ र्षय्योरुभिष्ट्वन्तु नहं ॥ (३६/१२) इत्यनेन गन्धादिभिः सम्पूज्य कङ्कणबन्धनम् ॐ यदाबन्ध० ॥

एवं द्वितीयमपि विप्रं वृणुयात् ॥

ततो जपार्थं होमार्थं वाब्राह्मणानां वरणम् ॥

यजमानः साक्षते न पाणि न विप्रस्य दक्षिणं जानु आलभ्य स्वगोत्रो चारपूर्वकम्

“अमुकगो० अमुकप० अमुकवेद० अम्मुकश० अस्मिन्स्त्रहमख _____ कर्मणि जपार्थं होमार्थं वात्रत्विक्तेन त्वामहं वृणे”

इत्युक्ता विप्रहस्ते ऽक्षतान्दद्यात् ॥ ‘वृतोऽस्मी’ तिविप्रो वदेत् ॥

वरणश्राद्धम्

ॐ ब्रुते नैः । यजमानो वृताय एतत्तेपाद्यं पादप्रक्षालनम्,
 एषते ऽर्घं इत्यर्घं हस्तेदत्वागन्धादिभिस्तं संपूज्यतस्य हस्तेकङ्गणबन्धनं
 कुर्यात् ॥ ॐ यदाबन्ध० ॥ ततः प्रार्थयेत् ।

भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥

श्वैवयज्ञेऽस्मिन् ऋत्विक्कं मेप्रभोभव ॥

एवं होमार्थं जपार्थं वायावत्सङ्घाकानाम् ऋत्विजां प्रयोजनं तावत्संख्या
 कान् ऋत्विजो वृणुयात् ॥

॥ इति आचार्यादिऋत्विग्वरणप्रयोगः ॥

॥ अथ वरणश्राद्धम् ॥

आचार्य - प्राणानायम्य यजमानो हस्ते जलं गृहीत्वा देशकालौ
 सङ्कीर्त्यं ब्राह्मणानां वरणश्राद्धं करिष्ये' इति संकल्प्य ततो
 दिग्बन्धनं कुर्यात् ।

स्वस्ति नुऽइन्द्रौ ब्रुद्धश्श्रवाहं स्वस्ति नंः पुषा विश्ववेदाहं ।

स्वस्ति नुस्ताकृद्युऽअरिष्टनेमिः स्वस्ति नु बृहस्पतिर्द्विधातु ॥

(२५/११)

पुनर्हस्ते जलं गृहीत्वा । 'वरण श्राद्धोपहाराः शुचयोभवन्तु'
 इतितेन जलेन वरणश्राद्धोपहाराणां प्रोक्षणं कुर्यात् ॥

पुनर्जलं गृहीत्वा । "आचार्यादिभ्यः सर्वेभ्यः ऋत्विग्भ्य इदमासनम्
 । आचार्यादिभ्यः सर्वेभ्य ऋत्विग्भ्य दत्तानि दास्यमानानि

वरणश्राद्धम्

गन्धमाल्यादीनि वस्त्रयुग्मोपवीत कुण्डलमुद्रिका
 केयूराङ्गदकंठाभरणादीनियथादैवतानि (तनिष्क्यद्रव्यंवा) स्वाहा
 संपद्यन्तां न मम् ।
 पुनर्जलमादाय । 'कर्मणःआसमाप्ति दास्यमानानि सिद्धान्नानि
 आमान्नानि वा आचार्यादिभ्यः सर्वेभ्यऋत्विग्भ्यः स्वाहा संपद्यन्तां
 न मम्' ॥ पुनर्जलंगृहीत्वा । 'अस्य वरण श्राद्धस्य
 साङ्गतासिद्धयर्थं यथाशक्ति गोनिष्क्रयीभूतं द्रव्यम् आचार्यादिभ्यः
 सर्वेभ्यऋत्विग्भ्यः स्वाहा संपद्यतां न मम्' ॥
ततोयजमानःकरसंपटौकृत्वावदेत् ॥

यस्य विप्रस्य यो भागः सतेन प्रतिगृह्यताम् । पुनःप्रार्थयेत् ॥
 "अस्यऋत्विग्वरणविधेर्यन्यूनातिरिक्तं तत्सर्वं गणेशाम्बिकयोः
 प्रसादाद्भवतां ब्राह्मणानां वचनाच्च परिपूर्णमस्तु ॥" 'अस्तु
 परिपूर्णमि'ति सर्वेऋत्विजः प्रतिबूयुः ॥
 (यजमान भाले स्वस्ति तिलकं कुर्यात् ।)

स्वुस्ति नुऽइन्द्रौ ब्रुद्धश्व्रवाहं स्वुस्ति नः पुषा ब्रिश्ववेदाहं ।
 स्वुस्ति नुस्ताकृश्युऽअरिष्टनेमिहं स्वुस्ति नु बृहस्पतिर्द्विधातु ॥
 (२५/११)

इतिसपलीकस्ययजमानस्यभालेतिलकंकुयात् ॥
 तत आचारात् यजमानस्य दक्षिणहस्ते ।

वरणश्राद्धम्

ॐ यदाबन्धन्दाकक्षायुणा हिरण्णयै शुतार्नीकाय सुमनुस्यमानाः
॥ तन्मुऽआबद्ध्यामि शुतशारदायायुष्माङ्गुरदैष्यथासम् ॥
(३४/५२)

॥ इतिकङ्णवन्धनम् ॥

तथैव । यजमानपत्याः वामहस्ते कङ्णवन्धनम् -

ॐ तंपत्नीभिर्नुगच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृभीरुत वा हिरण्णयैः ।
नाकङ्गुणानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठेऽअधि रोचुने दिवः ॥
(१५/५०)

इति मंत्रेण यजमान पत्या वामहस्ते कङ्णवन्धनं कुर्यात् ॥

तत आचार्यो यजमानमूर्धनि -

ॐ काण्डात्काण्डात्पुरोहन्ती पर्वशुः पर्वशुस्पर्शे ।

एवानो दूर्बु प्रतनु सुहस्त्रेण शुतेन च ॥ (१३/२०)

इति मंत्रेण दूर्वया मार्जनं कुर्यात् ॥ ततो यजमानो

ॐ दुधिक्रावणौऽअकारिषञ्जिष्णोरश्वस्य ब्राजिनः ।

सुरभि नो मुखां करुत्प्रणुऽआयूर्त्तिष्ठि तारिषत् ॥ (२३/३२)

इति मंत्रेण दधिवन्दनं कुर्यात् ॥ आचार्यः

ॐ या॒ फुलिनीर्षा॑ऽअँफुला॒ अँपुष्पा॒ याश्वं पुष्पिणी॑ः ॥

बृहस्पतिं प्रसूतुस्तानो मुन्नुन्त्वै॒ हंसः ॥ (१२/८९)

इति मंत्रेण यजमानाय फलसमर्पणं कुर्यात् ॥

॥ इति वरणश्राद्धम् ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

॥ मधुपर्काचन प्रयोगः ॥

(दर्भ की २५ सलाकाओ से विष्टर बनाए)

(ताम्र पात्र मे जल भरके रखे)

(अर्द्ध बनाये) (कमण्डल मे जल भरके रखे)

(कांस्य पात्र मे मधुपर्क बनाये)

जलमादाय - (आचमनी में जल लेकर उक्त संकल्प करे)

संकल्पः - अद्येत्यादि पूर्वोच्चारित् एवं गुण विशेषेण
विशिष्टायांशुभपुण्यतिथो अस्मिन्अमुककर्मणि वृत्तानां
आचार्यादिनां सर्वेषाम् ऋत्विजां मधुपर्केणार्हणं करिष्ये ।
यजमान स्वयं बैठकर सभी विप्रो को पंक्ति बद्ध बैठा दे

यजमानो वदेत् -

(यजमान बोलता है) -

ॐ साधु भवन्त आसताम् ॥

(क्या आप सुख पूर्वक बैठे ?)

अर्च्या वदेयुः -

(ब्राह्मण बोलते है)-

ॐ साधु वयमास्महे ॥

(हा हम सुख पूर्वक बैठे ।)

यजमानो वदेत् -

मधुपर्काचन प्रयोगः

ॐ अर्चयिष्यामो भवतः ॥

(क्या हम आपका अर्चन करे ?)

अर्च्या वदेयुः -

ॐ अर्चय ॥

(हा अर्चन करिये ।)

तत आचार्यो वा अन्यःकश्चिद्विप्रो वदेत् - (आचार्य अथवा
दुसरे कोई विप्र बोलते हैं ।) विष्टराः विष्टराः विष्टराः ॥

यजमानो वदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप प्रतिग्रहण करिये ।)

अर्च्या वदेयुः -

प्रतिगृह्णीमः ॥

(हा हम प्रतिग्रहण करते हैं ।)

(यजमान के द्वारा दिया गया विष्टर ब्राह्मण स्वीकार करे)

इत्युक्ता (यह बोलकर) पाणिभ्याम् उदगग्रान् विष्टरानसर्वे
प्रतिगृह्णीयुः ॥

(जिसका अग्र भाग जल से परीपुत है ऐसा विष्टर सर्व विप्र
ग्रहण करे उसके बाद विप्र अपने-अपने हाथ में जल ग्रहण
करके विनियोग करे) अर्च्याः स्कस्वहस्ते जलमादाय-

मधुपर्काचन प्रयोगः

वर्ष्मोस्मीत्यस्य अर्थर्वणऋषिः अनुष्टुप्छन्दः विष्टरो देवता

विष्टरोपवेशने विनियोगः ॥

ॐ वर्ष्मोऽस्मिसमानानामुद्यतामिवसूर्यः ।

इमन्तमभितिष्ठामियोमाकश्चामिदासति ॥

इतिमन्त्रान्तेउदगग्रंविष्टरमुभाभ्यांपाणिभ्यांस्वेआसनेनिधायतदुपरि
उपविशेयुः ॥ (यजमान के द्वारा दिया गया विष्टर दोनों हाथो
से लेकर अपने-अपने आसन पर स्थापित करना है । पुनः
सभी विप्रों को आसन ग्रहण करना है ।)

ततःअर्चकादपरःकश्चिद्विपोवदेत् - (जो विप्र अर्चनरत है उन
विप्रों से पर अन्य विप्र बोलेगा ।)

पादार्थमुदकानिपादार्थमुदकानिपादार्थमुदकानि ॥

यजमानः कोष्णोदकेनपूरितानिताम्रमयानिपाद्यपात्राणिगृहीत्वा ।

ब्रूयात्- (अब यजमान जल से पूरित ताम्रमय पात्र को हाथ
में लेकर बोलता है ।) प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप इसे ग्रहण करे ।)

अर्च्यावदेयुः -

प्रतिगृहीमः ॥

(हा हम ग्रहण करते हैं ।)

इत्युक्ता (यह बोलकर) यजमानहस्तात्पाद्यपात्राणि

मधुपर्काचन प्रयोगः

(यजमान के हाथो से पाद्य पात्र को ग्रहण करे ।)

प्रतिगृहीयुः ।

(अब सभी विप्र अपने-अपने दक्षिण हस्त में जल लेकर विनियोग करे ।) **अर्च्याःस्वस्वहस्तेजलमादाय -**

विराजोदोहोसीत्यस्यप्रजापतिर्कृषिःआपोदेवतायजुश्छन्दःपादप्रक्षालनेविनियोगः ॥

ॐ विराजोदोहोऽसिविराजोदोहमशीयमयिपाद्यायैविराजोदोहः ॥
इत्यनेनस्वयमेवस्वंस्वंदक्षिणंपादंप्रक्षाल्यमन्नावृत्यावामंप्रक्षालयेयुः ॥

(उपर के मंत्र को बोलकर दक्षिणपाद का प्रक्षालन करे वही मंत्र पुनः बोलकर वामपाद का प्रक्षालन करे ।)

अथ द्वितीयपद्यविष्टरप्रदानम् -

अर्चकादन्यः कश्चिद्विप्रो वदेत् - (जो विप्र अर्चनरत है उन विप्रो से पर दुसरा अन्य विप्र बोलेगा ।)

विष्टराः विष्टराः विष्टराः ॥

यजमानो वदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम्

(आप इसे ग्रहण करे)

अर्च्या वदेयुः -

प्रतिगृहीमः ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

(हा हम ग्रहण करते हैं)

इत्युक्ता (यह बोलकर) पाणिभ्याम् उदगग्रान्विषरान्सर्वे
प्रतिगृह्णीयुः ॥ (अब दोनों हस्त कमलों से विप्र विष्टर का ग्रहण
करे और अपने-अपने हाथ में जल ग्रहण करके विनियोग करे
।)

अर्च्याः स्कस्वहस्ते जलमादाय - वर्ष्मोस्मीत्यस्य अर्थर्वणत्रैषिः
अनुष्टुप्छन्दः विष्टरो देवता विष्टरस्य पादयोरघस्तान्निधाने
विनियोगः ॥

ॐ वर्ष्मोऽस्मिसमानानामुद्यतामिवसूर्यः ।

इमन्तमभितिष्ठामियोमाकश्चामिदासति ॥

अथार्घः -यजमानादन्यःकश्चिद्विप्रः वदेत् -

(अन्य विप्र बोलता है ।) अर्घाःअर्घाःअर्घाः ॥

यजमानोगन्धपुष्पयवाक्षतकुशतिलशुभ्रसर्षपदून्वितानिजलपूरिता
निअर्घपात्राणि गृहीत्वावदेत् -

(अब यजमान गन्ध-पुष्प-यव-अक्षत-कुश-तील-सर्षप-दुर्वान्वित
जलपूरित अर्घ्य पात्रों का ग्रहण करके बोले ।) प्रतिगृह्यन्ताम्

॥

(आप इसे ग्रहण करे ।)

अर्च्याविनियोगंकुर्युः- (विप्र हाथ में जल लेकर संकूप करे ।
) आपस्थेतिमंत्रस्यप्रजापतिरैषिः

मधुपर्काचन प्रयोगः

यजुश्छन्दःआपोदेवताःसमुद्रंवद्यत्यस्यअर्थर्वणऋषिःअनुष्टुप्छन्दःआ पोदेवताःक्रमेणअर्धग्रहणेअर्धाभिमंत्रणेचविनियोगः ॥

ॐ आपस्थयुष्माभिःसर्वान्कामानवामवानि ॥

इति मत्रंपठित्वावदेयु :- (यह मंत्र के पाठ पूर्ण होने के बाद ब्राह्मणो को बोलना है ।) **प्रतिगृह्णीमः ॥** (हा हम स्वीकार करते है ।) **इत्युक्ता** (यह बोलकर) **स्वंस्वमर्घमादायमस्तकपर्यन्तंनीत्वाशिरसाऽभिवन्धनिनयन्** (नामयन्) **अभिमंत्रयेयुः-** (सभी विप्र अपना-अपना अर्ध्य पात्र ग्रहण कर अपने दोनो हाथो से अर्ध्य पात्र को लेकर मस्तक से लेकर नाभी पर्यन्त अभिवंदन करके यथावत उसे **प्रतिस्थापित** करे ।)

ॐ समुद्रंवःप्रहिणोमिस्वां योनिमभिगच्छत ।

अरिष्टाऽस्माकंवीरामापरासेचिमत्पयः ॥

अथाचमनीयदानम्-अर्चकादन्यःकश्चिद्विषोवदेत्-

(जो विप्र अर्चनरत है उन विप्रो से पर अन्य विप्र बोलेगा ।) **आचमनीयानिआचमनीयानिआचमनीयानि ॥**

यजमानोवदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप इसे ग्रहण करे ।)

अर्च्यावदेयुः-प्रतिगृह्णीमः ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

इत्युक्ता (यह बोलकर)

यजमानहस्तात् आचमनीयपात्राणिदक्षिणहस्तेनप्रतिगृह्यवामहस्तेकृत्वास्वस्वहस्तेजलमादाय - (अब जो आचमन पात्र है उसे विप्र अपने-अपने दक्षिणहस्त में ग्रहण करके अपने-अपने वामहस्त में रख दे और दक्षिणहस्त से जल लेकर विनियोग करे ।)

आमागन्यशसेतिमंत्रस्यपरमेष्ठीऋषिः बृहतीछन्दः आपोदेवता आचमनेविनियोगः ॥

ॐ आमागन्यशसासुं सृजवर्चसा ॥

तं माप्रियं प्रजानामधिपतिं पशूनामरिष्टनूनाम् ॥

इतिमन्त्रान्ते

वामहस्तस्थितपात्राञ्जलं स्वस्वदक्षिणचुलुकेगृहीत्वासकृदाचम्यतेनैव जलेन द्विस्तूष्णीमाचामेयः ॥

(मंत्र के अंत में अपने-अपने दक्षिणहस्त में आचमनीय पात्र ग्रहण करे और दो-बार सभी विप्र आचमन करे ।)

अथमधुपर्कः - अर्चकादपरःकाश्चद्वियोवदेत् -

(जो विप्र अर्चनरत है उन विप्रों से पर दुसरा अन्य विप्र बोलेगा ।) मधुपर्कः मधुपर्कः मधुपर्कः ॥

यजमानः क्रमेण त्र्यैकैकपलमितानिदधिमधुघृतानिकां स्यपात्रकृतानि अन्येन कां स्यपात्रे णपि हितानि समादाय ब्रूयात् - (मधुपर्क में

मधुपर्काचन प्रयोगः

जितना दही उससे आधा मधु और उससे आधा घृत कांस्य पात्र में रखकर उसके उपर अन्य कांस्यपात्र से आच्छादित करके लाये ।)

यजमान वदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप इसे ग्रहण करे ।)

इत्युक्ता (यह बोलकर) स्वस्वहस्तेजलमादाय -

(सर्व विप्र अपने-अपने हाथ में जल ग्रहण करके विनियोग करे ।)

मित्रस्येत्यस्यबृहस्पतिर्त्रैषिःयजुश्छन्दःसवितादेवतादेवस्यत्वेत्यस्यप्रजापतिर्तैषिःगायत्रीछन्दःसवितादेवताक्रमेणमधुपर्कस्यावेक्षणेग्रहणे च विनियोगः ॥

ॐ

मित्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतीक्षे॥इतिमन्त्रान्तेदातृहस्तस्थंमधुपर्कनिरीक्ष्य (मंत्र के अंत में जो मधुपर्क यजमान के हाथों में है उसका निरिक्षण करे ।)

ॐ देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनौर्बहुब्यांपूष्णोहस्ताभ्याम् ॥
प्रतिगृह्णीमः । (हा हम स्वीकार करते हैं ।) इत्युक्ता (यह बोलकर)

दक्षिणहस्तेनादायसव्येपाणौकृत्वापिधानम् अपाकृत्यदक्षिणस्यानामि

मधुपर्काचन प्रयोगः

क्याप्रयुवन्ति- (दक्षिण हाथ मे मधुपर्क लेकर वामहस्त से उसके उपर रखा हुआ पात्र हटा दिजिए और आचमनी मे जल लेकर विनियोग करे ।)

नमःश्यावेत्यस्यप्रजापतिर्घृषिःयजुश्छन्दःसवितादेवतामधुपर्कालोड
नेविनियोगः-

इतिविनियोगकृत्वादक्षिणस्यानामिकयाप्रयुवन्ति -

(दक्षिण हस्त की अनामिका से निम्न लिखित मंत्र को पढ़कर अनामिका से प्रदक्षिणा करने की दिशा मे मधुपर्क के पात्र के अन्दर अनामिका घुमाये और अनामिका अङ्गुष्ठ से किञ्चित मधुपर्क बहार की तरफ छोड़े ।)

ॐ नमःश्यावास्यायान्नशनयत्तआविष्टंतत्तेनिष्कृन्तामि ॥

इतिप्रदक्षिणमालोड्यअनामिकाङ्गःषेनमधुपर्कैकदेशंप्रागुदग्वातूष्णींब
हिर्निक्षिपेयः ॥

पुनःदक्षिणस्यानामिकयाप्रयुवन्ति - (पहले की तरह करे ।)

ॐ नमःश्यावास्यायान्नशने यत्तआविष्टंतत्ते निष्कृन्तामि ॥

इतिप्रदक्षिणमालोड्यअनामिकाङ्गःषेनमधुपर्कैकदेशंप्रागुदग्वातूष्णींब
हिर्निक्षिपेयः ॥

पुनःदक्षिणस्यानामिकयाप्रयुवन्ति - (पहले की तरह करे ।)

ॐ नमःश्यावास्यायान्नशनयत्तआविष्टंतत्तेनिष्कृन्तामि ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

इतिप्रिदक्षिणमालोऽयअनामिकाङ्गः ऐनमधुपर्ककदेशं प्रागुदग्बातूष्णीं ब
हिर्निक्षिपेयुः ॥

अथमधुपर्कप्राशनम-

(निचे दिए गए मंत्र पाठ करते हुए ब्राह्मण तीन बार प्राशन करे ।)

ॐ मधु ब्राताऽऽक्रतायुते मधुं कक्षरन्ति सिन्धवः ।
माध्वीन्नः सुन्त्वोषधीः ॥ (१३/२७)

ॐ मधु नक्तं मुतोषसे मधुं मुत्पात्तिवृद्ध रजः ।
मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ (१३/२८)

ॐ मधुमान्ने बनुस्पतिर्मधुमाँ॒॥ अस्तु सूष्यः ।
माद्ध्वीर्गर्गवो भवन्तु नः ॥ (१३/२९)

(प्राशन से बचा हुवा उच्छिष्ट उत्तर मे विसर्जित करे अथवा अपने पुत्र या शिष्य को प्राशन के लिये प्रदान करे ।)

अनेन सकृदाचम्य ततो द्विराचमनं

(दो बार आचमन करे ।)

(ब्राह्मण दक्षिण हस्त मे जल लेकर वाम हस्त के द्वारा अपने अङ्गो पर जल का स्पर्श करे ।)

कराग्रेण - ॐ वाङ्गः आस्ये अस्तु

तर्जन्यं गुष्ठाभ्यां दक्षिणवामनासिके -

ॐ नासोर्मेप्राणो अस्तु

मधुपर्काचन प्रयोगः

अनामिकांगुष्ठाभ्यांनेत्रे - ॐ अक्ष्योर्मेचक्षुरस्तु

कराग्रेण - ॐ कर्णयोर्मेश्वोत्रमस्तु

कराग्रेण - ॐ बाह्रोर्मेबलमस्तु

उभाभ्यांहस्ताभ्याम् - ॐ ऊर्वोर्मेओजोऽस्तु

उभाभ्यांहस्ताभ्याम्मस्तकादिपादान्तम् -

ॐ अरिष्टानिमेऽङ्गानितनूस्तन्वामेसहसन्तुइतिस्पृष्टाहस्तंप्रक्षाल्य ।

(यजमान गौ निष्क्रिय द्रव्य लेकर ब्राह्मणो के प्रति उच्चारण करे।)

गौर्गोर्गोः (ब्राह्मण यजमान प्रति नीचे दिये हुवे मंत्र का पाठ करे।)

ॐ मातारुद्राणांदुहितावसूना (गगुं) स्वसाऽदित्यानाममृतस्यनामिः।

(ब्राह्मण यजमान प्रति उच्च स्वर से उच्चारण करे।)

प्रनुवोचंचिकितुषे जनायमागामनागामदितिंवधिष्ठ ॥

उपाशुं ब्रूयुः - (मन मे बोलना है ।) मम चामुक शर्मणो

यजमानस्य च पाप्मा हृतः ॥ उच्चैः (उच्च स्वर से बोलना है ।)

ॐ उत्सृजयतृणान्यत्तु । (यजमान गौ निष्क्रिय द्रव्य को आचार्य के समीप दर्म के उपर रख दे ।)

॥ इति मधुपर्काचनं ॥

ब्राह्मणप्रार्थना

~ ब्राह्मण प्रार्थना ~

ततो यजमानो वृतान् ब्राह्मणान् यथाशक्ति गन्धादिभिः
 पुष्पामालाभिश्च समभ्यर्च्य हस्ते कुसुमाङ्गलिम् आदाय
 आचार्यार्दीनां सर्वेषाम् ऋत्विजां प्रार्थना कुर्यात् ॥ (यजमान
 हाथो में पुष्पांजलि लेकर सभी ब्राह्मणों की प्रार्थना करे ।)
 अस्य यागस्य निष्पत्तौ भवन्तोऽभ्यर्थिता मया ।
 सुप्रसन्नैः प्रकर्तव्यं कर्मदं विधिपूर्वकम् ॥
 ब्राह्मणाः सन्तु मे शस्ताः पापात्पान्तु समाहिताः ।
 देवानांचैव दातारः पातारः सर्वदेहिनाम् ॥
 जपयज्ञैस्तथा होमैर्दानैश्च विविधैः पुनः ।
 देवानां च ऋषीणां च तृत्यर्थं याजकाः कृताः ॥
 येषां देहे स्थिता वेदाः पावयन्ति जगत्रयम् ।
 रक्षन्तु सततं ते मां ग्रहयज्ञे व्यवस्थिताः ॥
 ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं त्रिषुलोकेषु विश्रुतम् ।
 येषांवाक्योदकेनैव शुद्धयन्ति मलिना जनाः ॥
 पावनाः सर्ववर्णानां ब्राह्मणा ब्रह्मरूपिणः ।
 सर्वकर्मरता नित्यं वेदशास्त्रार्थकोविदाः ॥
 (यह प्राथना पूर्ण होने पर यजमान ब्राह्मणो को पुष्प समर्पित
 करके उनका सन्मान करे ।)

वर्धिनीकलश पूजनम्

~तत्रादौ मण्डपप्रवेशार्थं वर्धिनीकलशपूजनम्

जलमादाय - अद्यपूर्वोच्चारितशुभपुण्यतिथौ अमुकयागाङ्गतया
मण्डपप्रवेशार्थं वरुण वर्धिनि कलश पूजनम् करिष्ये ॥
पट्टोपरि अक्षतादिनाष्टदलं निर्माय तत्र

भूमिं स्पृष्टा -

ॐ मुही धौः पृथिवी चं न ऽङ्गमँस्युज्जम्मिमिक्षताम् ॥ पितुतान्नु
भरीमभिः ॥ (१३/३२)

तत्र यवप्रक्षेपः -

ॐ ओषधयुः समवदन्तु सोमेन सुह राजा ।
यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तथा राजन्पारयामसि ॥ (१२/९६)

तदुपरि कलशस्थापनम् -

ॐ आजिंघ्र कुलशमुह्या त्वा विशुन्त्वन्दवह । पुनर्रुज्ञा
निवर्त्तस्व सा नेऽ सुहस्रान्धुकक्षवेष्टिरुद्धारु पयस्वती
पुनर्माविशताद्वयिः ॥ (८/४२)

कलशे जलपूरणम् -

ॐ ब्रह्मस्युत्तम्भनमसि ब्रह्मस्य स्कम्भुसर्जनी स्त्थो ।
ब्रह्मस्यऽकृतुसदन्धसि ब्रह्मस्यऽकृतुसदनमसि
ब्रह्मस्यऽकृतुसदनुमासीद ॥ (४/३६)

गन्धप्रक्षेपः -

वर्धिनीकलश पूजनम्

ॐ त्वाङ्ग्न्युर्बाऽअंखनुःस्त्वामिन्द्रस्त्वाम्बृहस्प्यति ॥

त्वामौषधे सोमे राजा बिह्वान्यक्षमादमुच्यत ॥ (१२/१८)

धान्यप्रक्षेपः -

धान्यमसि । धिनुहिदेवान्न्राणायत्त्वोदानायत्त्वा व्युनायत्त्वा ।
दीर्घामनुप्रसिंतिमायुषे धान्देवोवं देविता
हिरण्णयपाणिः प्रतिगृष्णुत्वच्छिंद्रेणपुणिन् चक्षुषे त्वा
मुहीनाम्पयोसि ॥ (१/२०)

सर्वोषधिप्रक्षेपः -

ॐ या ओषधीं पूर्वा जुता देवेष्यस्त्रियुगम्पुरा ।
मनै नु बुब्नामुहृ शुतन्धामानि सुप्त च ॥ (१२/७५)

दूर्वाप्रक्षेपः -

ॐ काण्डात्काण्डात्पुरोहन्ती पर्णुषुः पर्णुषुस्पर्णि ।
एवानो दूर्वे प्रतनु सुहस्त्रेण शुतेन च ॥ (१३/२०)

पश्चपलवप्रक्षेपः -

ॐ अश्वुत्थेवो निषदनम्पुण्णे वो वसुतिष्कृता ।
गुभाजुऽइत्किलासथु यत्सुनवंथु पूर्णम् ॥ (३५/४)

सप्तमृदप्रक्षेपः -

ॐ स्युना पृथिवि नो भवानृक्षुरा निवेशनी ।
यच्छ्रां नुः शर्म्म सुप्रथां ॥ (३५/२१)

फलप्रक्षेपः -

वर्धिनीकलश पूजनम्

ॐ या॒ः फुलि॒नीर्या॒ऽअंफुला॒ऽअंपुष्पा॒ या॒श्च॑ पुष्पिणी॑ ।
बृह॒स्प्ति॑प्रसूता॒ स्ता॒ नौ॑ मुञ्चुन्त्व॑हंसं॑ ॥ (१२/८९)

पश्चरत्प्रक्षेपः -

ॐ परि॑ वाजं॑पति॑ कुविरुग्निर्हृव्याञ्यं॑क्रमीत्॑ ।
दधुद्वक्ता॑नि॑ दुशुषे॑ ॥ (११/२५)

हिरण्यप्रक्षेपः -

ॐ हिरुण्णयुगुर्ब्दः॑ समं॑वर्तुताग्ने॑ भूतस्यं॑ जुतः॑ पतिरेकं॑आसीत्॑ ।
स दांधार पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्मै॑ देवायं॑ हुविषां॑ विधेम ॥
(१३/४)

रक्तसूत्रेण वस्त्रेण च वेष्टयेत् -

ॐ युवासुवासाः॑ परिवीत्तआगात्सऽउश्रेयान्॑ भवति जायमानः॑ ।
तंधीरासः॑ कवयउन्नयन्ति॑ स्वाध्योमनसादेवयन्तः॑ ॥

पूर्णपात्रमुपरि॑ न्यसेत् -

ॐ पुण्णा॑ दर्विं॑ परापतु॑ सुपूण्णर्णु॑ पुनुरापत ।
वुस्त्रेवु॑ विक्रीणावहाॽइषुमूञ्ज॑ शतक्रतो॑ ॥ (३/४९)

वरुणमावाहयेत् -

तत्त्वायामीत्यस्य॑ शुनः॑शेपऋषिः॑ त्रिष्टुप्छन्दः॑ वरुणो॑ देवता॑
वरुणावाहने॑ विनियोगः॑ ॥

वर्धिनीकलश पूजनम्

ॐ तत्त्वा यामि ब्रह्मण् ब्रन्दमानुस्तदा शास्तु यज्मानो
हुविर्भिः । अहेडमानो ब्रुणेह ब्रुद्धुरुशृःसु मा नुऽआयुः
प्रमोषीः ॥ (१८/४९)

ॐ भूर्भुवः स्वः अस्मिन्कलशे वरुणं साङ्गं सपरिवारं सायुधं
सशक्तिकम् आ० स्था० ॥

वर्धिनि त्वं महापूतामहातीर्थोदकान्विता ।

त्वत्तोयेन प्रपूर्येहं भव त्वं कुलवर्धिनी ॥

वर्धिनीत्वं जगन्माता पवित्रातिमनोहरा ।

तवतोयेन कलशान् पूरयामि श्रीये मुदा ॥

तत्रैव - ॐ भू० वर्धिनी इहागच्छ इह तिष्ठ ।

ॐ वर्धिन्यै नमः वर्धिनीम् आ० स्था० ।

कलशेषु देवान् आवाह्येत् ।

(कलश मे देवताओं का आवाहन करना ।)

ब्रह्मणे० ब्रह्माणम् आ० स्था० । वृषभेश्वराय० । विष्णवे० ।

मातृभ्यो० । सागराय० । मह्यै० । नद्यै० । तीर्थाय० । गायत्र्य०

। ऋग्वेदाय० । यजुर्वेदाय० । सामवेदाय० । अथर्ववेदाय० ।

अग्नये० । आदित्याय० । रुद्राय० ।

मरुद्धयो० । गन्धर्वाय० । ऋषये० । वरुणाय० । वायवे० ।

धनदाय० । यमाय० । घर्माय० । शिवाय० । यज्ञाय० ।

विश्वेभ्योदेवेभ्यो० । सप्तविंशति देवानावाह्य -

वर्धिनीकलश पूजनम्

(इस प्रकार २७ देवताओं का आवाहन कर निम्नलिखित मंत्र से प्रतिष्ठा करे ।)

प्रतिष्ठापनम् -

ॐ मनो जूर्तिर्जुषतुमाञ्चस्यु
बृहस्पतिष्युज्ञमिमन्तनेत्वरिष्टष्टुज्ञश्च समिमन्दधातु । विश्वे
देवासंज्ञुह मांदयन्तुमो॥ इँम्प्रतिष्ठु ॥ (२/१३)

ॐ पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसंवुः समिन्धतुम्पुनर्ज्ञहम्माणो वसुनीथ
युज्ञैः ॥ धृतेनु त्वन्तुञ्चवर्ष्यस्व सुत्याः संन्तु यजमानस्यु
कामाः ॥ (१२/४४)

ततः ॐ भूर्भुवःस्वः वरुणवर्धिन्याद्यावाहितदेवताभ्यो नमः इत्यनेन
षोडशोपचारैः पञ्चोपचारैवा सम्पूज्य प्रार्थयेत -

वर्धिनि त्वं महाभागा सर्वतीर्थोदकान्विता ।

अतस्त्वां प्रार्थये देवि भव त्वं कुलवर्धिनी ॥

जलमादाय -

अनया पूजयावरुणवर्धिन्याद्यावाहितदेवताः प्रीयन्ताम्

मण्डपसमीपगमनम् - (मण्डप प्रवेशः)

(आचार्य तथा विप्रो के साथ यजमान तथा वर्धिनी कलश हाथ
में धारण की हुई यजमान पत्नी शंख-दुन्दुभी इत्यादि नाद तथा
“आनो भद्राः०” इत्यादि वेदमंत्रो के घोष पूर्वक महा मंडप की
प्रदक्षिणा कर के पश्चिम द्वार के समीप आ कर बैठे ।)

वर्धिनीकलश पूजनम्

वर्धिनि कुम्भ महा मण्डपस्य पश्चिम द्वारे देहल्युपरि निधाय ॥
 -यजमान पत्नी के हाथ में रखा हुआ वर्धिनी कलश महामंडप की पश्चिम दहेली पर धान्य पुंज बनाकर उस पर वर्धिनी कलश रखे

भूमिध्यानम् - हस्ते फलपुष्पाक्षतान्संगृह्य -

(हाथ में फल,पुष्प तथा अक्षत लेकर निम्नलिखित श्लोक से श्री महावराह की पत्नी स्वरूपा श्री धरादेवी का ध्यान करे ।)

चतुर्भुजां शुक्लवर्णा कूर्मपृष्ठोपरिस्थिताम् ।

शङ्खपद्मधरां चक्रशूलयुक्तां धरां भजे ॥

आगच्छ सर्वकल्याणि वसुधे लोकधारिणि ।

पृथिवि ब्रह्मदत्तासि काश्यपेनाभिवन्दिता ॥

आवाहनम् - (हाथ में अक्षत लेकर भूमि देवी का आवाहन करे ।)

ॐ भूरसु भूमिरुस्यदितिरसि ब्रिश्वधायु ब्रिश्वस्यु भुवनस्य
धुत्री ॥ पृथिवीच्छ पृथिवीन्दृहं ह पृथिवीम्मा हिं सीहं ॥

(१३/१८)

ॐ भूर्मुवः स्वः भूम्यै नमः भूमिम् आवाहयामि ॥

साष्टाङ्गप्रणामः -

उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ।

दंष्ट्राग्ने लीलया देवि यज्ञार्थं प्रणमाम्यहम् ॥

वर्धनीकलश पूजनम्

इति साष्टाङ्गं प्रणमेत् ॥

अर्घदानम् - अर्घ्यपात्रे

जलगन्धफलक्षीरकुशाग्रदधिदूर्वाक्षतसर्षपाश्वेत्यष्टद्रव्याणि

तथाऽऽचारात्फलपुष्पहिरण्यं च निक्षिप्य जानुभ्यामवनि गत्वा

हस्ताभ्यामर्घ्यम् गृहीत्वा -

(अर्घ्य पात्र मे जल, गंध, पय, दर्भ, दधि, दूर्वा, अक्षत, सरसव यह अष्ट तथा विद्वानो के द्वारा आचरित 'फल, पुष्प तथा सुवर्ण' को अर्घ्य पात्र में रख कर श्री भूमि माता को अर्घ्य प्रदान करे ।)

ब्रह्मणा निर्मिते देवि विष्णुना शङ्करेण च ।

पार्वत्या चैव गायत्र्या स्कन्दवै-श्रवणेन च ॥

यमेन पूजिते देवि धर्म वृद्धि जिगीषया ॥

सौभाग्यं देहि पुत्राँश्च धनं रूपं च पूजिता ॥

गृहाणार्ध्यमिमं देविसौभाग्यं च प्रयच्छ मे ॥

भूम्यै नमः अर्घ्यं समर्पयामि ॥

पूजनम् - (यथा लाभोपचारैः संपूजनं)

ॐस्युनापृथिविनो० ॥

इत्यनेन गन्धाद्युपचारैः सम्पूज्य

जलमादाय - अनया पूजया भूमिः प्रीयताम् ॥

पूजानिवेदनम्-

वर्धिनीकलश पूजनम्

उपचारानिमांस्तुभ्यं ददामि परमेश्वरि ।

भक्तया गृहाण देवेशि त्वामहं शरणं गतः ॥

बलिप्रदानम् -

पत्रपुटेपायसलाजासक्कादिकं यथासम्भवं बलिं निधाय

गन्धपुष्पैःसम्पूज्य ।

(पलाशपत्र के दोनेमे पायस-लाजा इत्यादि यथा संभव बलि रखकर गंध पुष्प से पूजन कर श्री भूमि माता को बलि समर्पित करे ।)

ॐ भूर्भुवः स्वः सपरिवारायै भूम्यै नमः पायसबलिं समर्पयामि ॥

ततः प्रार्थयेत् -

नन्दे नन्दय वासिष्ठे वसुभिः प्रजया सह ।

जये भार्गवदायादे प्रजानां जयमावह ॥

पूर्णे गिरिशदायादे पूर्णं कामं कुरुष्व मे ।

भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रां मतिं मम ॥

सर्वबीजसमायुक्ते सर्वरक्षेषधीवृते ।

रुचिरे नन्दने नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ॥

प्रजापतिसुते देवि चतुरस्ते महीयसि ।

सुभगे सुव्रते देवि यज्ञे काश्यपि रम्यताम् ॥

पूजिते परमाचार्यैर्गन्धमाल्यैरलङ्कृते ।

वर्धिनीकलश पूजनम्

भवभूतिकरे देवि यज्ञे भार्गवि रम्यताम् ॥
 अव्यक्ते चाहते पूर्णे शुभे चाङ्गिरसः सुते ।
 इष्टदे त्वं प्रयच्छेष्टं त्वां प्रतिष्ठापयाम्यहम् ॥
 देशस्वामिपुरःस्वामिगृहस्वामिपरिग्रहे ।
 मनुष्यधनहस्त्यश्वपशुद्धिकरा भव ।

॥ इति प्रार्थना ॥

अनेन पूजनेन् प्रार्थना पूर्वक भूमिः प्रीयन्तांन मम ॥

कूर्मानन्तपूजनम् -

ॐ सुपुण्णः पाञ्जुन्यऽअुतिर्बाहसो दर्बिदा ते व्रायवे बृहस्पतये
 व्राचस्पतये पैङ्गरुजोलुजऽआन्तरिक्षः पूषो मुहुर्मन्त्स्युस्ते
 नंदीपुतये द्यावापृथिवीयः कूर्मः ॥ (२४/३४)

ॐ भूर्भुवः स्वः कूर्माय नमः कूर्मम् आवाहयामि ॥

अनन्तम् आवाहनम् -

ॐ स्युनासि सुषदासि क्षुत्रस्यु योनिरसि । स्युनामासीद
 सुषदामासीद क्षुत्रस्यु योनिमासीद ॥ (१०/२६)

ॐ भर्भुवः स्वः अनन्ताय नमः अनन्तम् आवाहयामि ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः कूर्मानन्ताभ्यां नमः सर्वोपचारार्थंगन्धाक्षतपुष्पाणि
 समर्पयामि ॥

मण्डपप्रवेश

हस्तौ बध्वा - भूकूर्मानन्तपूजने न्यूनातिरिक्तो यो विधिः स
परिपूर्णोऽस्तु

॥ अस्तु परिपूर्णः ॥

~ ततो मण्डपप्रवेशं कुर्यात् ~

प्रवेशः-ततस्तेनैव पाश्चिमद्वारेण सऋत्विग्यजमानः शनैरङ्ग-
सङ्कोचयन स्वदक्षिणांशेन द्वारवामांशं स्पृशन्स्वदक्षिणपादपुरःसरं
मण्डपान्तः प्रविशेत् ॥

(महामण्डप के पाश्चिम द्वार की वामशाखा पर अपना दक्षिण
स्कन्ध स्पर्श कराकर अपने दक्षिण पाद से महामण्डप मे प्रवेश
करे ।)

कलशहस्ता पत्नी दक्षिणद्वारेण प्रविशेत् ॥

(वर्धनीकलश हाथ मे लिये हुये यजमान पत्नी मण्डप के
दक्षिण द्वार से प्रवेश करे ।)

पूर्वद्वारेण होमद्रव्यानयनम् ॥

(मण्डप के पूर्व द्वार से हुत द्रव्य लाये ।)

दानार्थद्रव्यस्य दक्षिणद्वारेणानयनम् ॥

(दानार्थ द्रव्य को दक्षिण द्वार से लाये ।)

पूजार्थसम्भाराणाम् उत्तरद्वारेणानयनम् ॥

(पूजा के द्रव्यो को उत्तर मे से मण्डप मे लाये ।)

मण्डपप्रवेश

पत्नीहस्तधृतकुम्भस्य ऐशान्याम् आग्नेयां वा त्रीहिराशयुपरि
स्थापनम् ।

(यजमान पत्नी के हाथ मे स्थित वर्धिनी कलश
ईशानकोण, अग्निकोण मे त्रीहि (डांगर) के पुङ्ग पर संस्थापित
करे ।)

॥ इति मण्डपप्रवेशः ॥

~ अथ दिग्रक्षणम् ~

साचार्यः सपत्नीको यजमानः अग्न्यायतनात्पाश्चिमतः स्वासने
प्राङ्मुख उपविश्य ।

(यजमान तथा यजमान पत्नी आसन ग्रहण करे)

जलमादाय-प्रारब्धस्य अमुककर्मणोऽङ्गत्वेन दिग्रक्षणं
पञ्चगव्यकरणं भूमिप्रोक्षणं भूमि प्रार्थनां मण्डपपूजनं च करिष्ये-
स्ववामहस्ते गौरसर्षपान्गृहीत्वा दक्षिणहस्तेनाच्छाद्य-
ॐ कृणुष्व पाजुः प्रसिंतिन्न पुर्वा ष्वाहि राजुवामवृृ॒ ॥ इभैन
॥ तुष्वीमनु प्रसिंतिन्दूणुनोस्तांसु विद्धि रुक्षसुस्तपिष्ठैः ॥

(१३/९)

ॐ तवं ब्रुमासंऽआशुया पतुन्त्यनुस्पृश धृषुता शोशुचानहं ॥
तपूल्लिष्यग्ने जुह्वा पतुङ्गानसंन्दितो विसृजु विष्वंगुल्काः ॥

(१३/१०)

प्रति स्पशः० ॥ ऊर्ध्वोभव० ॥ (१३/११)

मण्डपप्रवेश

ॐ रुक्षोहणं बलगुहनं वैष्णुवी मुदमुहन्तं बलुगमुक्तिरामि यम्मे
 निष्टयो यमुमात्यो निचुखानेदमुहन्तं बलुगमुक्तिरामि यम्मे समानो
 यमसंमानो निचुखानेदमुहन्तं बलुगमुक्तिरामि ॥ यम्मे
 सबन्धुष्येमसंबन्धुर्निचुखानेदमुहन्तं बलुगमुक्तिरामि यम्मे सजुतो
 यमसंजातो निचुखानोत्कृत्याङ्किरामि ॥ (५/२३)

ॐ रुक्षोहणो वो बलगुहनुः प्रोक्षामि वैष्णुवान्नरक्षोहणो वो
 बलगुहनोवंनयामि वैष्णुवान्नरक्षोहणो वो बलगुहनोवंस्तृणामि
 वैष्णुवान्नरक्षोहणो वांबलगुहनाऽउपंदधामि वैष्णुवी-
 ॐ रक्षोहणो वांबलगुहनौ पष्यूहामि वैष्णुवी वैष्णुवमसि
 वैष्णुवा स्त्थं ॥ (५/२५)

रक्षसाम्भागोऽसि निरस्तु रक्षाऽङ्गुदमुहृ रक्षोभि तिष्ठामुदमुहृ
 रक्षोवंबाधऽङ्गुदमुहृ रक्षोधुमन्तमो नयामि ॥ ॐ घुतेनं
 द्यावापृथिवीं प्रोण्णुवाथुं बायो वे स्तुकानामुग्निराञ्च्यस्य वेतु
 स्वाहा स्वाहां कृतेऽङ्गुर्द्धनं भसम्मारुतज्जच्छतम् ॥ (६/१६)

ॐ रुक्षोहा ब्रिश्वचर्षणिरुभि योनिमयोहते ॥ द्रोणे
 सुघस्त्थुमासंदत् ॥ (२६/२६)

अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमिसंस्थिताः।
 ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥
 अपक्रामन्तु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशम् ।
 सर्वेषामवरोधेन यज्ञकर्म समारभे ॥

मण्डपप्रवेश

यदत्र संस्थितं भूतं स्थान माश्रीत्य सर्वतः ।
 स्थानं त्यक्ता तु तत्सर्वं यत्रस्थं तत्र गच्छतु ॥
 भूतप्रेत- पिशाचाद्या अपक्रामन्तु राक्षसाः ।
 स्थानादस्माद् वज्रन्त्वन्यत्स्वीकरोमि भुवन्त्विमाम् ।
 भूतानि राक्षसा वापि येऽऽत्र तिष्ठन्ति केचन ।
 ते सर्वेऽप्यपगच्छन्तु यज्ञकर्म करोम्यहम् ॥
 एतैर्मन्त्रैः सर्वं दिक्षु विकिरेत् ॥ उदकोपस्पर्शः ॥
 ॥ इति ॥

~ पंचगव्यकरणम् भूमिप्रोक्षणश्च ~

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पि कुशोदकम् ।
 यज्ञस्थलविशुद्धयर्थं पंचगव्यं करोम्यहम् ॥
 (कांस्यपात्रे एकीकरणम्)
 गायत्र्या गोमूत्रम् क्षिपेत् ॥१॥ �ॐ मानस्तोके० गोमयं क्षिपेत्
 ॥२॥

ॐ पयः पृथिव्यां० क्षीरं क्षिपेत् ॥३॥ ॐ दधिक्राव्यो० दधि
 क्षिपेत् ॥४॥ ॐ तेजोसि० आज्यं क्षिपेत् ॥५॥ ॐ देवस्य त्वा
 ... हस्ताभ्याम् कुशोदकं क्षिपेत् । ॐ आपोहिष्ठेति कुशैः मंडपं
 प्रोक्षयेत् ।

अंजलौ पुष्पाण्यादाय ॐ स्वस्तिन० त्रिवारं जपित्वा ऊर्ध्वं
 पश्यन्

~ भूम्यादिदेवतापूजनं ~

ॐ भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधायु विश्वस्य भुवनस्य
धुत्री ॥ पृथिवीर्ष्यच्छु पृथिवीन्द्रिंह पृथिवीम्मा हिंदसीह ॥

(१३/१८)

भूम्यै नमः भूमिमावाहयामि ॥

ॐ यस्य कुर्मो गृहे हुविस्तमंग्गे बर्धयु त्वम् ।
तस्मै देवाऽअधिब्रुवन्नुयश्चु ब्रह्मणस्पुतिं ॥ (१७/५२)

कूर्माय नमः कूर्ममावाहयामि ॥

ॐ स्युना पृथिवि नो भवानृक्षुरा निवेशनी ।
यच्छां नुहं शार्मं सुप्रथांहं ॥

अनन्ताय नमः अनन्तमावाहयामि स्थापयामि ॥

(वराहाय नमः वराहम् आवाहयामि स्थापयामि)

प्रतिष्ठापनम् - ॐ मनौजूतिं ॥

भूमिकूर्मानन्तदेवताः सुप्रतिष्ठिताः वरदाः भवत ॥

ॐ भूमिकूर्मानन्तदेवताभ्यो नमः इत्यनेन पूजयेत् ॥

जलमादाय अनेन पूजनेन भूम्यादि देवताः प्रीयन्ताम् न मम्

स्वस्त्ययनम् -

ॐ स्वस्तिनऽइन्द्रो० ॥

ॐ देवा आयान्तु ॥ यातुधाना अपयान्तु ॥

मण्डपप्रवेश

विष्णो देवयजनं रक्षस्व (रक्ष) इति पठित्वा भूमौ प्रादेशं
कुर्यात् ॥

अथ मण्डपाङ्गं गणपति पूजनम् : -

तत्रादौ आग्नेय्यां गणपतिपीठोपरि गणेशं लाभोपचारैर्वा
सम्पूजयेत् ॥ विधिमण्डपश्चेत् ईशानमध्यस्तम्भादारम्य
सार्वभौतिकबल्यन्तं विधिमण्डपपूजनं विधिवत् विधेयम् ॥
छायामण्डपसत्वे तु विधिवत्पूजाभावः ॥ इच्छा चेत्स्तम्भद्वार
तोरणादीनां गन्धाक्षतपुष्पादिभिः पूजनं विधेयम् ।

